مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰. پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020
۲۷ - ۷

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۷/۱۴ تاریخ پذیرش نهایی : ۱۳۹۹/۱۰/۲۵

سنجش اجتماع‌پذیری مقرهای‌رفتاری "مساجد" بر اساس الگوی همساختی رفتار مصرف‌کننده و کالبد (مطالعه‌ی موردی: مساجد محله‌ای شهر قزوین)

مهسا میرسلامی - گروه معماری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
علی عمرانی‌پور* – گروه معماری، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران
شوکا خوشبخت بهرمانی– گروه معماری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده
براساس مفروضات نوین روانشناسی محیط، یکی از مهم‌ترین ارزش‌های محیطی، میزان اجتماع‌پذیری و کیفیت قرارگاه‌های رفتاری است که با سنجش آن‌ها می‌توان، مطلوبیت و میزان رضایتمندی از محیط و فضای معماری را بررسی کرد. قرارگاه رفتاری که در بستر روانشناسی اکولوژیک و در پی پژوهش‌های بارکر معرفی شد، در پی تشریح ارتباطات رفتار و محیط در حیطه زمان و مکان مشخص است. طراحی مطلوب فضاهای مذهبی به لحاظ کیفیت‌های کالبدی از نظر اجتماع‌پذیری در خلق و دعوت فعالیت‌های اجتماعی و اختیاری بهره‌برداران از آنجا حائز اهمیت است، که عدم وجود کیفیات لازم همساختی رفتار –کالبد را دچار اختلال نموده و به تبع در حس حضور مصرف‌کنندگان بنا تاثیرگذار است. هدف از این پژوهش سنجش شاخصه‌های مطلوب برای شکل‌گیری قرارگاه‌های‌رفتاری و پیرو آن اجتماع‌پذیری در مساجد به عنوان یک مکان شهری حائز اهمیت است. به این منظور در ابتدا بر مبنای ادبیات روانشناسی محیط، مقوله اجتماع‌پذیری و علت ورود مفاهیم قرارگاه‌رفتاری در مسجد تدقیق شده و مؤلفه‌های اصلی و مؤثر بر شکل‌گیری این دو عامل مورد بررسی قرار می‌گیرد، سپس در راستای واکاوی الگوی همساختی و ارتباط آن با اجتماع‌پذیری از طریق معرفی نظریه قرارگاه رفتاری بارکر به بررسی تاثیر ترکیب و هم‌نشینی خاص برخی از عامل‌های رفتاری انسان مانند؛ احساس نیاز به تعامل، مدت حضور و توقف در فضا با مولفه‌های نظیر مکانیابی، تعدد و همجواری ورودی‌ها نسبت به محله، مرکزیت هندسی بنا، چیدمان فضایی (اتصال، عمق، هم‌پیوندی و خوانایی) و برخی از عوامل کالبدی پویا پرداخته شده است. در پژوهش حاضر ابتدا؛ جمع‌آوری اطلاعات، با ثبت رویدادها و فنون کار میدانی در شش مسجد محله‌ای مورد مطالعه در شهر قزوین صورت گرفته و از طریق پرسشنامه و تحلیل محتوی داده‌های کیفی ضمن شناسایی مقر رفتاری در مساجد منتخب وزن مولفه‌های مؤثر در مساجد شامل الگوهای جامع رفتار، ویژگی همساختی رفتار ظرف کالبدی استخراج شده است. آنالیز داده‌ها از طریق نرم‌افزار آماری spss مورد تحلیل همبستگی قرار می‌گیرند و روابط معنادار بین متغیرهای دخیل در اجتماع پذیری استباط می‌گردد، سپس به صورت کمی از تئوری نحو فضا با نرم افزار depthmap به بررسی نقش شاخص‌های چیدمان فضایی بر قرارگاه‌های رفتاری مصرف‌کنندگان مساجد و ارزیابی اجتماع‌پذیری آنان پرداخته خواهد شد. نتایج نشان می‌دهد اجتماع‌پذیری فضای عمومی معماری با همساختی و ترکیب مناسب عامل‌های کالبدی- ساختاری و رفتاری- اجتماعی مصرف‌کنندگان آن، حاصل می‌آید.

واژگان کلیدی: قرارگاه رفتاری، هم‌ساختی ، چیدمان فضایی، مساجد و اجتماع پذیری

Assessing the sociability of "mosques" behavioral norms based on the harmonization model (consumer behavior and body) (Case Study: Neighborhood Mosques in Qazvin)

Abstract
According to the new assumptions of environmental psychology, one of the most important environmental values is the degree of sociability and quality of behavioral sites, which can be used to assess the desirability and satisfaction of the environment The behavioral camp, which was introduced in the context .and architectural space of ecological psychology and following Barker's research, seeks to explain the relationship between behavior and the environment in terms of time and space. Optimal design of religious spaces in terms of physical qualities in terms of sociability in creating and inviting social and voluntary activities of users is important because the lack of necessary qualities of behavior-body coordination is disrupted and consequently affects the sense of presence of consumers.
The purpose of this study is to assess the desirable characteristics for the formation of behavioral camps and, consequently, socialization in mosques as an important urban place. For this purpose, first, based on the literature of environmental psychology, the category of sociability and the reason for the introduction of the concepts of behavioral camp in the mosque are investigated and the main components affecting the formation of these two factors are examined. Introduction of Barker Behavior Theory to study the effect of specific composition and companionship of some human behavioral factors such as; Feeling the need for interaction, duration of presence and stop in space with components such as location, multiplicity and proximity of entrances to the neighborhood, geometric center of the building, spatial arrangement (connection, depth, interconnection and readability) and some dynamic physical factors are discussed. In the present study, first; Data collection was done by recording events and fieldwork techniques in six mosques of the studied neighborhood in Qazvin city and through questionnaires and content analysis of qualitative data while identifying the behavioral location in selected mosques, the weight of effective components in mosques including comprehensive patterns of behavior The physical container is extracted. Data analysis is correlated using SPSS statistical software and significant relationships are inferred between the variables involved in socialization. They will be paid. The results show that the sociability of the public space of architecture is achieved by the appropriate coordination and combination of physical-structural and .behavioral-social factors of its users

Key Words: Behavior Camp, Homogeneity, Spatial Layout, Mosques and Socialization.

*نویسنده مسئول E-mail: a_omrani@kashanu.ac.ir
این مقاله در راستای پایان‌نامه نویسنده اول با عنوان «تبیین نقش نظام فضایی با رویکرد اجتماع‌پذیری در مساجد شهر قزوین» به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم است که در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز در حال انجام می‌باشد.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

۱.مقدمه

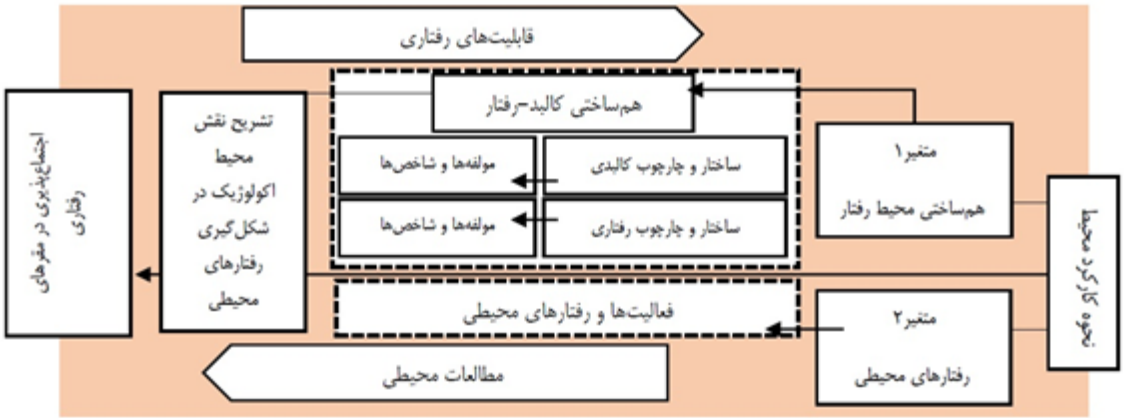
مساجد در طول ادوار گذشته از شاخصه‌های شهر ایرانی- اسلامی بوده که نقش اساسی در همساختی رفتار مردم در ارتباطات میان اعناصر شهری را ایفا می‌کرده‌اند و همواره مورد اقبال و توجه عموم مردم بوده‌اند. زمینه‌های ادراکی، ویژگی‌های کالبدی و عملکردی آن‌ها از جمله شاخص‌های بی‌بدیلی می‌باشد که سبب شده‌اند تا آن‌ها توان بالقوه‌ای برای تبدیل شدن به عنصری تاثیرگذار و کارآمد در شهر را در خود داشته و به صورت سرمایه‌های عظیم اجتماعی عمل نمایند. لیکن به نظر می‌رسد **مساله** حائز اهمیت در حال حاضراین است، علیرغم پیشینه درخشان این فضاها و توان بالقوه آن‌ها در انتظام‌بخشی کالبدی و اجتماعی شهر و محلات، میزان و شدت تاثیرگذاری فضاهای مذهبی مساجد و اقبال عمومی از آن‌ها در جامعه ما با چالش روبرو گشته است.

نگاه جدید به فضا و مکان در مسجد به عنوان یک قرارگاه رفتاری در ادامه نظریه‌های جغرافیای نو با نگاه ویژه به «زیستگاه‌های انسانی – اجتماعی» به ارتباط محکم بین خلق فرم و نیروهای اجتماعی توجه دارد. هدف از پژوهش مربوطه، اتخاذ رویکردی روانشناسانه بر محیطی چون مسجد می‌باشد تا در پرتو آن، این پایگاه اجتماعی را ویژه در شهر و معماری اسلامی مورد بررسی قرار دهد و مطلوبیت و کیفیت آن را در علوم متأخری چون روانشناسی اکولوژیکی با استفاده از تعاریف موجود، ارائه دهد و مسجد را به عنوان یک ''قرارگاه رفتاری» با **هدف** بازیابی کیفی فضایی در حوزه اجتماع‌پذیری در آن به منظور ارتقاء برنامه‌ریزی بر اساس الگوهای رفتاری موجود و پایه، مورد مطالعه قرار می‌دهد. همچنین ادراکات محیطی در مسجد را با رویکرد اجتماع‌پذیری به جهت باز تعریف نوع ارتباط انسان با محیط مسجد به عنوان ظرف و مظروف مطرح نموده و با بررسی مؤلفه‌های آن، پاسخگویی را در این فضا با مطالعه نمونه‌های موردی مساجد محله‌ای قزوین چون مساجد ''سنجیده، سبز، ملامهدی، ملاحاج‌آقا، پنجه علی و حاج سیدجوادی ''گردآوری می‌نماید. مطالعه قرارگاه رفتاری این مساجد، با معرفی الگوهای رفتاری موجود در این مساجد به عنوان نمونه‌های نسبتا مطلوب در سطح محله‌ای، از لحاظ همساختی کالبد و رفتار مورد بررسی قرار می‌گیرد که در نهایت به منظور تقویت میزان اجتماع‌پذیری در قرارگاه رفتاری مساجد و تعریف جزء ساختارهای رفتاری –اجتماعی مصرف‌کنندگان درون فضا به مؤلفه‌های که بیشترین تاثیرگذاری را بر این محیط دارند پرداخته می‌شود.

۲.پیشینه پژوهش

۲-۱.تعریف قرارگاه رفتاری

به دنبال تلاش برای فهم نظام‌مند رفتارهای فرد، راجر بارکر در ۱۹۶۸ ایده‌ٔ نوآورانه خود را مطرح کرد که محیط‌ها رفتار افراد مستقر در خود را شکل می‌دهند و افراد صرف‌نظر از تفاوت‌های فردی، در یک محیط معین به نحو بسیار مشابهی رفتار می‌کنند.(Secchiaroli and Bonnes 1992) قرارگاه رفتاری به عنوان واحدهایی از محیط که فرد در زندگی روزمره آن‌ها را تجربه می‌کند و با انجام و تکرار رفتارهایی مشخص، درون آن‌ها قرار می‌گیرد. در واقع وضعیت‌های مختلفی هستند که فرد طی زندگی روزمره با آن‌ها درگیر می‌شود و در هر یک رفتاری متناسب با آن را انجام می‌دهد. به‌گونه‌ای که با

نمودار۱: مدل ساختاری پژوهش

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰ . پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

گـذر از وضعیتـی بـه وضعیـت دیگـر رفتـارش تغییرمی‌کنـد (Bahreini et al, 2012, p. 15). بعـلاوه رفتارهـا متأثـر از نیروهـای درونـی فـرد عمدتـا نیروهـای بیرونـی محیـط شـکل می‌گیرنـد و قابـل تفسـیر هسـتند (Walsh 1973). قـرارگاه رفتـاری واحدهایـی پایـه بـرای محیـط در نظـر می‌گیـرد کـه بـه طـور همزمـان عناصـر کالبـدی و اجتماعـی محیـط را در قالـب یـک کل مسـتقل در بـر دارد و بـر رفتـار افـراد تاثیـر تعیین‌کننـده می‌گـذارد .(Scott, 2005,297)

یـک سـاختار اصلـی عنـوان می‌کنـد. از سـوی دیگـر، کل متشـکل از واحدهـای تقسـیم، رابطهـا مفاصـل و مرزهـا و روابـط آن‌هـا در محیـط، سـاخت نامیـده می‌شـود (بهزادفـر و نورمحمـدزاد،۱۳۹۰: ۷۴). برایـن اسـاس سـاخت بـه معنـی سلسـله‌مراتبی از اجـزاء اسـت کـه بـر اسـاس روابـط ثابـت یـا (الگوهـای سـاختی) در ارتبـاط بـا یکدیگـر قـرار می‌گیرنـد. هنگامـی کـه اجـزای سـاخت بـا روابـط الگـودار و برطبـق قواعـد ثابتـی در کنـار یکدیگـر قـرار می‌گیرنـد، سـاخت‌های متفاوتـی را شـکل می‌دهنـد و بـا توجـه بـه ایـن تفـاوت

جدول ۱: وجوه مختلف رویکرد اکولوژیک به تعامل محبط و رفتار در دیدگاه محققان مختلف

محقق	کارایی	نظام‌گرایی	کنش متقابل	تجربه‌گرایی	عمل‌گرایی	عینی‌گرایی	واقع‌گرایی
Tuan1972	*		*			*	*
Walsh1973	*	*	*	*	*	*	
Schoggen 1983	*	*	*				*
Lang1987	*	*	*			*	*
Bonnes and Secchiaroli1992	*	*				*	
Scott2005	*					*	*
Francovich2008	*	*				*	*
.Charles and Sommer n.d	*	*					*
Popov and Chompalov 2012	*	*	*				
Heft al.2074	*	*				*	*

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰. پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

۲-۲. الگوهـای رفتـاری یـک قـرارگاه رفتـاری حداقـل شـامل یـک یـا چنـد الگـوی جـاری رفتـار یکپارچـه اسـت کـه بـه طـور عمـده می‌تـوان ویژگی‌هـای زیـر را بـرای آن برشـمرد : الگـوی جـاری رفتـار یـک الگـوی حـد و مـرزدار در رفتـار افـراد اسـت. الگـوی رفتـاری کـه جـزء اصلـی یـک قرارگاه‌رفتـاری اسـت کـه دارای حـدو مـرز در رفتـار افـراد و اتفاقاتـی اسـت کـه درآن مـرز زمانـی و مکانـی حـادث می‌شـود (دژدار، ۱۳۹۱،۱۸). همچنیـن کالبـد یـا ظـرف محدودکننـده رفتـار کـه بـا عنـوان محیـط احاطـه کننـده تبییـن می‌شـود کـه بـر الگـوی رفتـاری احاطـه دارد (همـان). روابـط اجتماعـی در واقـع مـواد اولیـه سـاختن الگوهـا هسـتند. الگوهـا، سـاخت‌های اجتماعـی را آشـکار می‌کننـد لـذا، بایـد پدیـده اجتماعـی را بـه عناصـر تشـکیل‌دهنده آن بازگردانـد و سـپس بـه بازسـازی نظـری آنهـا در قالـب یـک الگـو اقـدام نمـود (ریویـر،۱۳۷۹: ۸۳). در معمـاری و شهرسـازی، بیکـن نظام‌هـای حرکتـی همزمـان را زمینـه شـکل‌گیری الگوهـای سـاختاری، رفتـار فضایـی در آن‌هـا تغییـر کـرده و الگوهـای رفتـاری نیـز متفـاوت می‌شـوند؛ مثـال واضـح تغییـر الگـوی رفتـاری در دو نمونـه مسـجد بـا سـاختار حیـاط مرکـزی و دیگـری بـا سـاختار گنبدخانـه‌ای اسـت کـه منجـر بـه تغییـر الگـوی رفتـار در دو نـوع سـاختار متفـاوت می‌گـردد.

۳-۲. هم‌سـاخت‌ها روانشناسـان اکولوژیـک محیـط واقعـی زندگـی و رفتـار انسـان را متشـکل از واحدهایـی می‌داننـد کـه در ارتبـاط بـا هـم امـا در عیـن حـال مسـتقل از هـم کار می‌کننـد. ایـن واحدهـا ترکیبـی از «رفتار-کالبـد» هسـتند. یـک مقـر رفتـاری یـک واحـد کوچـک اجتماعـی اسـت کـه از تلفیـق پایـدار یـک فعالیـت و یـک مـکان بـه گونـه‌ای حاصـل می‌آیـد تـا در فرآینـدی منظـم بتوانـد عملکردهـای ضـروری آن محیـط رفتـاری را بـرآورده سـازد (مطلبـی،۱۳۸۰، ۵۸). در طـول زندگـی روزمـره، مـا بـه طـور مـداوم بـه عنـوان شـرکت‌کننده از میـان مجموعـه‌ای از قـرارگاه هـای رفتـاری می‌گذریـم. از یـک طـرف بـه منظـور

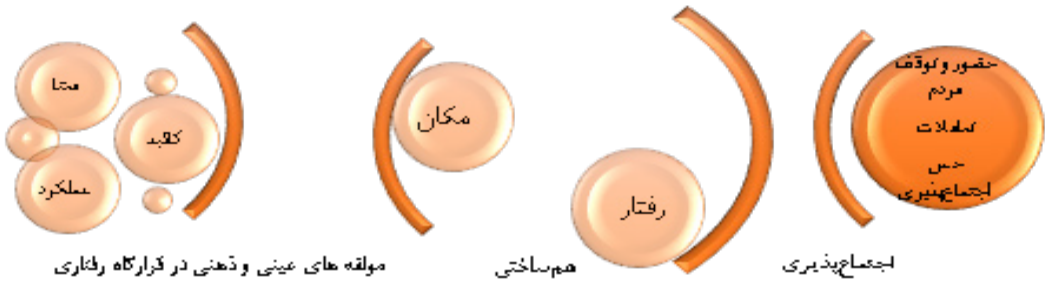
[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰ . پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

ار شرکت در فعالیت‌های یک محیط خاص، هر فرد باید بر مبنای عملکردهای هنجاری مشترک آن قرارگاه عمل کند و از طرفی دیگر با انجام فعالیت‌های جمعی مدوام در شکل‌گیری و حفظ آن قرارگاه به طور مستقیم مشارکت می‌کند به همین علت همانطور که بارکر و همکارانش به طور تجربی نشان دادند، آشکارترین پیش‌بینی‌کننده فعالیت‌های فردی در یک زمان خاص، شناختن «جایی» است که آن فرد در آن حضور دارد (Heft, Hotch,Edmunds& Weeks, 2014, 391). از نظر ساختاری، قرارگاه رفتاری از یک یا چند الگوی «رفتار–ظرف کالبدی» دائمی تشکیل می‌شود که در آن، ظرف کالبدی دربرگیرنده و همساز با الگوی رفتاری است. هم‌ساخت ها در واقع الگوهای کوتاه مدت رفتار–ظرف کالبدی می‌باشند مادامی‌که وابستگی متقابل میان رفتار و ظرف کالبدی برقرار باشد بهترین حالت قرارگاه رفتاری شکل می‌گیرد (Abioso & Triyadi, 2017,19). در واقع یک طرح زمانی خوب کار می‌کند که سازگاری میان الگوهای رفتاری و کالبد طراحی شده برقرار باشد و بیشترین تجانس را داشته باشد؛ یا به قول ریچارد نوترا (۱۹۵۴) بتوان گفت «بدون تنش» باشد (Lang,1994:186 برگرفته از گلرخ،۱۳۹۱،۶۰).

مسأله این است که میان تعامل اجتماعی و دلبستگی مردم به محیط‌های اجتماعی و ساخته شده، رابطه تنگاتنگی وجود دارد (Lang, 1987 p.128). در واقع اهمیت اجتماع‌پذیری فضا به حدی است که بسیاری از نظریه‌پردازان بر تأثیر کیفیت بر دلبستگی به مکان زندگی تأکید ورزیده‌اند. بر طبق این نظریه‌ها، دلبستگی به مکان نه تنها توسط وجوه فیزیکی در یک مکان تقویت می‌شود؛ بلکه کیفیت تعاملات اجتماعی در مکان نیز بر دلبستگی به مکان نیز مؤثر است(Pol, 2002). براساس تعریف همفری اسموند[۴]، استفاده از واژه‌های فضای اجتماع‌پذیر یا فضای اجتماع‌دوست فضاهای گردآورنده و اجتماع‌گریز بیانگر کیفیات فضایی است که مردم را دور هم جمع می‌آوردن یا از هم دور می‌کنند (Osmond, 1957). کریستوفر الکساندر ملاقات‌های گاه و بیگاه و غیررسمی را زمینه‌ساز توسعه دوستی‌ها و روابط روزمره مردم دانسته است. تعامل‌اجتماعی، نگرش افراد با پیشینه‌های ذهنی و ویژگی‌های متفاوت را به یکدیگر نزدیک می‌کند (Alexander et al, 1968). در کل مطلوب بودن اجتماع‌پذیر بودن فضا را می‌توان به طور خلاصه در موارد زیر برشمرد:

الف(به نیاز پیوندجویی و احساس تعلق به مکان هر فرد پاسخگویی می‌کند؛ ب) به رشد فردی بهره بردران کمک می‌کند؛ ت) زمینه‌ساز توسعه دوستی‌ها و روابط روزمره می‌شود؛ ث) باعث پایین آمدن برخوردهای غیر انسانی می‌شود؛ ج) روشن‌تر شدن وظایف و التزامات اجتماعی در کلیت فعالیت و عملکرد بنا؛ ح) باعث حمایت بیشتر بهره‌برداران از یکدیگر می‌شود Pourdeyhimi (& Nouratkhani, 2014, p. 5)).

۲-٤. تعریف اجتماع‌پذیری فضا براساس نظر جان لنگ، در قلمروهای عمومی شهری الگوهای تعامل اجتماعی و قابلیت‌های فضای معماری ساخته شده دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشند. دلیل اصلی این مسأله این است که میان تعامل اجتماعی و دلبستگی مردم به محیط‌های اجتماعی و ساخته شده، رابطه تنگاتنگی وجود دارد (Lang, 1987 p.128). در واقع

۲-٤. تعریف اجتماع‌پذیری فضا براساس نظر جان لنگ، در قلمروهای عمومی شهری الگوهای تعامل اجتماعی و قابلیت‌های فضای معماری ساخته شده دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشند. دلیل اصلی این

۳. مدل مفهومی/ سؤال‌های تحقیق

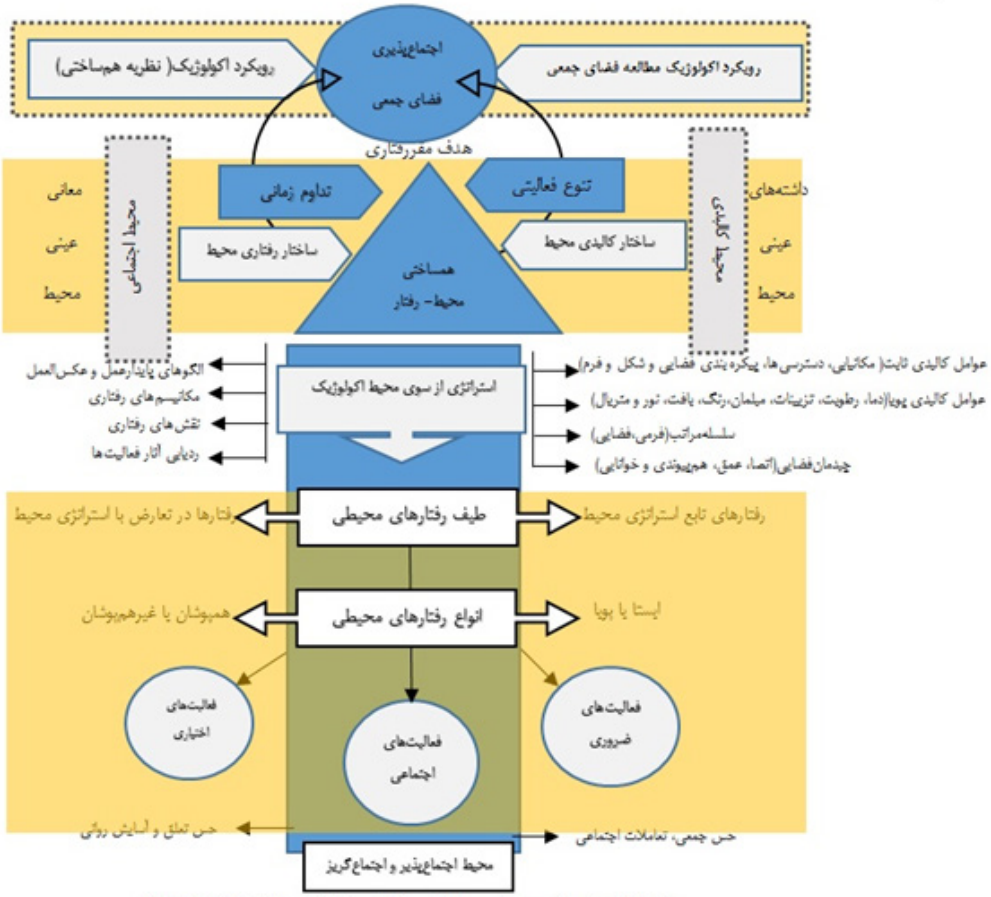
۳-۱. ماهیت مساجد و مطالعات فضای جمعی

مساجد بعنوان قرارگاه‌های رفتاری دارای دو عنصر اساسی‌اند: «محیط فیزیکی» و «الگوی شاخص رفتار».

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

رفتار انسانی برآیندی از انگیزه‌ها و نیازهای فرد، قابلیت محیط، تصویر ذهنی ناشی از ادراک او از دنیای خارج و معنایی که این تصویر برای او دارد، می‌باشد؛ بنابراین هر رفتار تحت تاثیر شرایط فوق می‌تواند اشکال مختلفی به خود بگیرد و رفتارهای متنوعی را باعث شود. «رفتار» تنها تابع «فعالیت» نیست. بلکه ترکیبی از « ۱. فعالیت ۲. زمان و ۳. محیط » است. انسان همواره در تعامل با محیطی است که خود جزئی از آن به شمار می‌رود. رفتار اجتماعی نیازمند بستری برای روی دادن است، بنابراین رابطه انسان و «محیط» به صورت یک رابطه «رفت و برگشتی و تعاملی » و موردنظر است. از سویی، از آنجا که رفتار در رابطه با محیط شکل می‌گیرد، به شدت تحت تاثیر« فرهنگ و اجتماع» و پیوسته معلولِ علتی«اجتماعی و فرهنگی» می‌باشد.

یک مسجد دارای بخش‌های مشخص است که به لحاظ ساختاری مجزای از هم هستند اما از نظر دینامیکی، در کارکردشان بسیار به هم وابسته‌اند زیرا داشتن وحدت درونی(دینامیک درونی) یکی از ویژگی‌های پایه برای قرارگاه‌رفتاریست و چنانچه این وحدت نباشد تبدیل به یک همساخت چند قرارگاهی می‌شود همانطور که (عملکرد و شکل مدارس در گذشته را می‌توان چند قرارگاهی تحلیل نمود هر چند دارای هم‌ساخت‌های مشترک فراوانی با مسجد باشد). در یک مسجد هم‌ساخت‌های مختلفی تعریف می‌شود که الگوی پایه رفتاری آن برگزاری نماز همراه با پیشواست (جماعت) اقامت، درس و برگزاری مراسمات مذهبی دیگر رفتارهایی‌ست که در همان ظرف کالبدی و بدون تغییرات فیزیکی انجام می‌شود و مجزا نیست. یک شاخصه دیگر دینامیک بیرونی‌است :که در وابستگی دو قرارگاه‌رفتاری مطرح است به لحاظ ساختاری مجزا اما از نظر دینامیکی مستقل نیستند و تغییرات کوچک در کارکرد هر یک بر دیگری اثر می‌گذارد و آنقدر به هم وابسته‌اند که با هم یک قرارگاه رفتاری را تشکیل می‌دهند. در این راستا با بررسی مفاهیم و نتایج حاصل از مبانی نظری در ارتباط با موضوع مورد مطالعه، پژوهش به سمت تعیین یک چارچوب نظری منسجم هدایت می‌شود. بنابراین این چارچوب، در تناظر با دو مؤلفه "کیفیت مکان" (کالبد، فعالیت) به صورت سامانه‌ی«حرکتی-ساختاری» در ارتباط با مؤلفه کالبد، سامانه«جمعی-رفتاری» در ارتباط با مؤلفه فعالیت دسته بندی شده و بر این اساس می‌توان دلیل بروز و ارتقاء رفتارهای تعاملی در فضاهای مسجد، به عنوان

نمودار۲: مدل مفهومی توسعه‌یافته ساختاری پژوهش، ماخذ: نگارندگان۱۳۹۹

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰ . پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

قرارگاه رفتاری را بررسی نمود. در این پژوهش علاوه بر سنجش تأثیر عوامل کالبدی ایستا و پویا، مکانیابی بنا، دستری ورودی‌ها نسبت به گذرهای همجوار با محله نیز در میزان اجتماع‌پذیری مورد سنجش قرار گرفته است و نقش آن‌ها نشان داده شده است. با توجه به بیان مساله و پیشینه مذکور پرسش‌های پژوهش به صورت زیر می‌باشند:

پرسش‌ها در پژوهش:

۱. کالبد مساجد محله‌ای قزوین چگونه بر رفتار مصرف‌کنندگان در آن اثر می‌گذارد؟

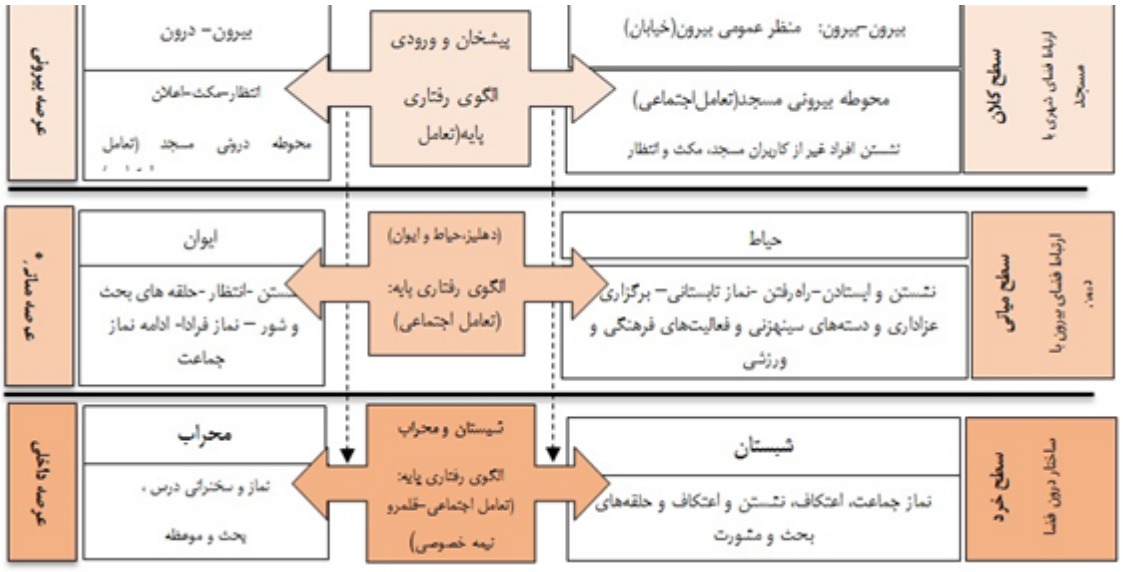
۲. مولفه‌های فعالیتی- رفتاری چه نقشی بر اجتماع‌پذیری مصرف‌کنندگان در مساجد موردنظر دارند؟

۳. همساختی(رفتار- ظرف کالبدی) چه تاثیری بر اجتماع‌پذیری در مساجد دارد؟

۲-۳.رفتارهای الگو در مساجد یک قرارگاه رفتاری یک واحد کوچک اجتماعی است که از تلفیق پایدار یک فعالیت و یک مکان بگونه‌ای حاصل می‌آید تا در فرآیندی منظم بتواند عملکردهای ضروری آن محیط رفتاری را برآورده سازد. اگر مسجد را به عنوان زمینه‌ای برای بلوغ اجتماعی در نظر گرفته شود، روشن شدن جنبه‌های ضمنی فضاسازی مساجد راه را برای بروز رفتارهای جمعی و احیای نیازهای عالی رتبه انسان که همانا میل به حضور در جمع و ایجاد ارتباط با دیگران است فعال می‌کند. از اینرو مسجد در طول تاریخ مکانی برای حضور فعال گروه‌های مردم و برقراری تعاملات اجتماعی بوده که بر پایه قرارگاه رفتاری کل به خرده‌ای کوچکتری با قابلیت‌های کارکردی متفاوت تقسیم می‌شده است. این مکان به عنوان یک محیط عبادی- اجتماعی، رفتارهای گوناگونی را در ساختار محله در خود جای داده است. با بررسی ساماندهی فضایی در مساجد براساس قرارگاه‌های رفتاری، این فضاها را از فضای کالبدی محض دور کرده و بر این فضا به عنوان مکان- رفتار مناسب که می‌تواند آثار اجتماعی و روانشناختی مثبتی بر کاربران محیط داشته باشد، تأکید می‌شود؛ بدین‌ترتیب از آنجاکه شکل‌گیری قرارگاه‌های‌رفتاری که کانون فعالیت‌های مصرف‌کنندگان آن به حساب می‌آیند، سهم بسزایی در وقوع فعالیت‌های ضروری، اختیاری و تعاملی و به طبع در شخصیت اجتماعی افراد دارد، فضای مساجد با دسته‌بندی در چهار حوزه رفتاری متفاوت می‌تواند درکل یک قرارگاه رفتاری باشد و همچنین می‌تواند شماری از قرارگاه‌های رفتاری خرد را در خود جای دهد. این فضاها در طول یک روز با تنوع فعالیتی، زمانی و گروه‌های همسان قرارگاه‌های‌رفتاری همراه می‌باشد.

۳-۳. سلسله‌مراتب رفتارهای الگو در مساجد در معماری سنتی ایران هر فضا هویت ویژه خود را داراست. از هنگام ورود به فضا بخش‌های مختلف به دنبال هم قرار گرفته‌اند تا با ایجاد سلسله‌مراتب فضایی مناسب به کالبد مجموعه شکل دهند. این امر بدین‌گونه در معماری سنتی ما انجام پذیرفته است: مرزبندی فضاها با کالبدهای تعریف شده و روشن بودن مرز میان فضاها؛ بهره‌گیری از فضاهای واسط و فاصله انداز به

جدول شماره۲: همساختی میان عناصر کالبدی با عناصر متغیر قرارگاه رفتاری، بر اساس سلسله مراتب (ماخذ: نگارندگان،۱۳۹۸)

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰ . پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

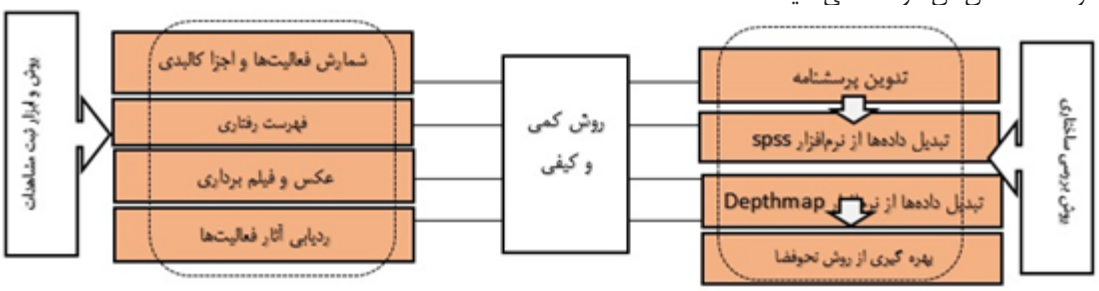
نـام« میانـدر» میـان فضاهـای اصلـی؛ پرهیـز از یکپارچـه کـردن فضاهـا یـا از میـان بـردن مرزهـا؛ داشـتن ویژگی‌هـا و تمایـزات کمـی وکیفـی هـر فضـا بـرای متمایـز شـدن و تفـرد در بیـن فضاهـای دیگـر. سلسـله‌مراتب، سـاماندهی و ترکیـب فضاهـا و عناصـر بـر اسـاس برخـی از خصوصیـات کالبـدی و کارکـردی آن‌هـا کـه موجـب پدیـد آمـدن سلسـله‌مراتبی در نحـوه قرارگیـری یـا اسـتفاده یـا مشـاهده عناصـر شـود (سـلطان‌زاده، ۱۰۶:۱۳۷۲). بدیـن ترتیـب بـروز اصـل سلسـله مراتـب در معمـاری را می‌تـوان در دو وجـه شـکلی مرتبـط بـا عناصـر معمـاری و فضایـی مرتبـط بـا فضـای معمـاری مشـاهده کـرد (بمانیـان و دیگـران،۱۴۵:۱۳۹۵). اتصـال فضایـی بـه فضـای دیگـر بـه اجبـار از الگـوی پایـه ارتبـاط (اتصـال)، گـذر (انتقـال) و انجـام (مقصـود) پیـروی می‌کنـد (اردلان و بختیـار ، ۲۸:۱۳۸۷). در معمـاری مسـاجد موردنظـر (سـبز، سـنجیده، حـاج سـیدجوادی، پنجه‌علـی، اقامـلا و حـاج مهـدی) اصـل سلسـله‌مراتب فضـای مسـجد را بـه سـه سـطح کلان، میانـی و خـرد تقسـیم کـرده و بـر اسـاس میـزان ارتبـاط ایـن دسـته‌بندی‌ها از ورودی بـه صحـن اصلـی و از آنجـا بـه ایوان‌هـا و از ایوان‌هـا تـا شبسـتان و بـه محـراب منتهـی می‌گـردد. کـه از ورودی بـه عنـوان ارتبـاط فضـای شـهری بـا محیـط درون مسـجد تـا خلـوت محـراب، عرصه‌هـای مختلفـی را در ایـن سلسـله‌مراتب در خـود جـای می‌دهـد.

٤.روش‌شناسی پژوهش

ایـن مطالعـه بـا اسـتفاده از رویکـرد مـورد پژوهـی چندگانـه، در پـی ارتباطـات میـان ویژگی‌هـای فضایـی و اجتماعـی شـش مسـجد منتخـب در محـدوده درونـی شـهر قزویـن بـوده اسـت ایـن مطالعـه از هـر دو روش کمـی و کیفـی در جمـع‌آوری داده‌هـا بهـره می‌گیـرد. داده‌هـا از طریـق فهرسـت رفتـاری، گـزارش فعالیـت، پرسشـنامه و مصاحبه‌هـای غیـر رسـمی جمـع‌آوری شـده‌اند. مجمـوع داده‌هـای جمـع‌آوری شـده یـک تصویـر جامـع از نمونه‌هـای مـوردی بـا تمرکـز بـر تاثیـر ویژگی‌هـای مرتبـط بـا کیفیـات فضایـی و پیکره‌بنـدی فضاهـای مسـاجد مـورد بررسـی بـر اجتماع‌پذیـری مصرف‌کننـدگان آن، ارائـه می‌نمایـد.

مکانیابـی شـش مسـجد موردنظـر (اسـتقرار در موقعیـت شـهری یکسـان و امتیـازات مشـابه دسترسـی بـه مـکان بـرای افـراد) نیـز در انتخـاب نمونه‌هـای مـوردی ایـن پژوهـش اهمیـت داشـته اسـت. بدیـن دلیـل کـه، بـرای تمرکـز بیشـتر بـر نحـوۀ ارتبـاط متغیرهـای پژوهـش (هم‌سـاختی سـاختارهای محیطـی و رفتارهـای محیطـی افـراد(، تـا حـد امـکان تأثیـر عوامـل مداخله‌گـر و زمینـه‌ای (از جملـه تنـوع و تراکـم بافـت شـهری و ویژگی‌هـای اجتماعـی و فرهنگـی زمینـۀ شـهری) بـر رفتـار محیطـی افـراد بـه حداقـل رسـیده و کنتـرل شـوند. از اینـرو، مسـاجد محلـه‌ای سـنجیده، پنجه‌علـی، سـبز، ملاآقـا، ملامهـدی و حاج‌سـیدجوادی به‌صـورت هدفمنـد انتخـاب شـده‌اند. مقایسـۀ ماهیـت رفتاری‌جمع‌آوری داده‌هـا از طریـق ابزارهـای پژوهـش (پرسشـنامه، گـزارش فعالیـت ونحـو فضـا)؛ بـه طـور کلـی بـر اسـاس شـواهد موجـود و مبتنـی بـر چارچـوب اصلـی تحقیق، به شرح زیر اتخاذ می‌گردد:

۱.شناسـایی و ارزیابـی محدوده‌هـای متناسـب بـرای فعالیت‌هـای جمعـی مصرف‌کننـدگان (کانون‌هـای فعالیـت و تعامـلات جمعـی) ۲.ارزیابـی مشـخصه‌ها و سـازمان کالبـدی- فضایـی محدوده‌هـای رفتارهـای جمعـی: شـکل فضـا، ارتبـاط بـا دیگـر فضاهـا، ارتبـاط هـر یـک از فضاهـای بسـته، بـاز و نیمـه بـاز بـا یکدیگر.۳.ارزیابـی چگونگـی ادراک محیـط در محدوده‌هـای فعالیـت بـر اسـاس چارچـوب مـورد مطالعـه (ارتبـاط بـا عناصـر طبیعـی در فضـا، ادراک مسـتقیم رویدادهـا در فضـای فعالیـت، آسـایش متاثـر از تعـادل متغیرهـای فیزیکـی محیـط ماننـد نـور، رنـگ، تهویـه طبیعی).۴.جهـت تحلیـل مؤلفه‌هـای ارزیابـی محیطـی در فضاهـای داخلـی و تاثیـر آن بـر رفتارهـای تعاملـی بـر اسـاس مطالعـات و مشـاهدات عمیـق و مصاحبـه بـا کاربـران در سـازماندهی‌های مـورد مطالعـه، پرسشـنامه‌هایی بـا در نظـر گرفتـن آیتم‌هـای تدقیـق کننـده چهـار وجـه مـورد اشـاره تنظیـم شـدند. در ایـن راسـتا هـر یـک از مولفه‌هـای ارزیابـی اجتماع‌پذیـری محیطـی حاصـل از مطالعـات نظـری، متشـکل از چندیـن سـؤال رتبـه‌ای بـر اسـاس نمـودار ۳ در نظـر گرفتـه شـده‌اند کـه در واقـع ایـن مولفه‌هـا عملیاتـی شـده‌اند.

نمودار۳: روش تحلیل‌پژوهش ساختاری-رفتاری با بهره‌گیری از نرم‌افزار و ثبت داده‌ها در مشاهدات میدانی رفتارهای محیطی.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

٤-١.معرفی بستر پژوهش و مقرهای رفتاری

برگزیده در این پژوهش، شش نمونه از مساجد محلی قزوین (سبز، سنجیده، حاج‌سیدجوادی، ملامهدی،ملاآقا و پنجه‌علی) مورد مطالعه قرار گرفته است. این شش مسجد بنا به چند دلیل انتخاب شده است.

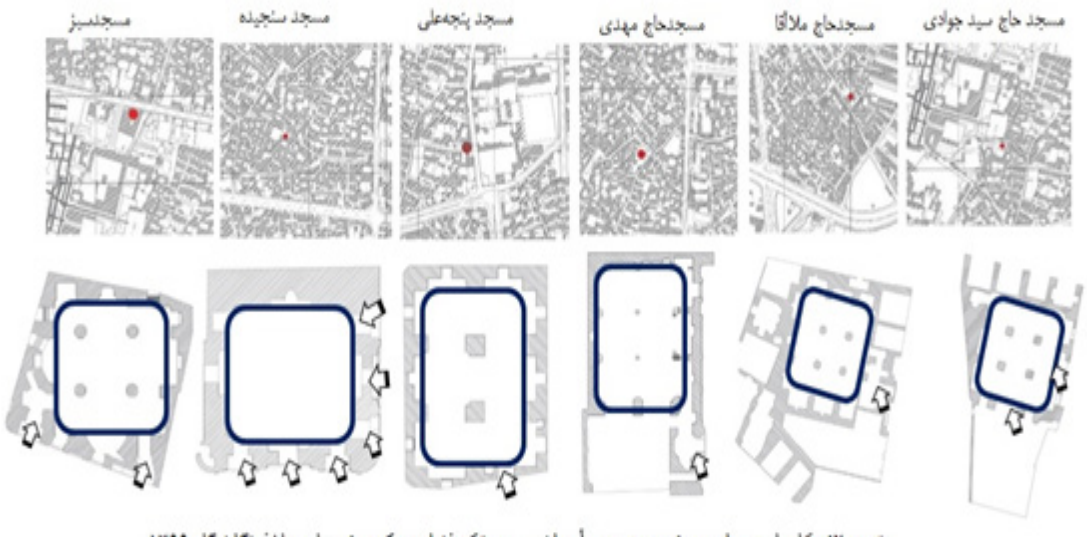
اول اینکه این مساجد در شش محله مهم و قدیمی قزوین قرار گرفته‌اند و ساکنین این محلات اغلب اصیل می‌باشند و بافت محلات کمتر آسب دیده‌اند. همچنین موقعیت مکانی این شش مسجد دارای توزیع مناسب می‌باشد. **دوم**، مشابهت در مقیاس و عملکرد: در میان مقیاس‌های عملکردی گوناگون، اعم از مساجد جامع، محله‌ای و مصلی، مساجد محله‌ای از لحاظ طراحی، عموماً ترکیب‌بندی فضایی ساده‌تری(گنبدخانه‌ای-تک فضایی) نسبت به سایر مساجد دارند. مساجد منتخب، دارای تناسبات هندسی نسبتا مشابهی نسبت به یکدیگی دارند و شش مورد در گروه مساجد محله‌ای قرار گرفته‌اند.

سوم، اصالت تاریخی: در این مطالعه، تنها به مساجدی پرداخته شده است که امکان تفکیک دوره‌های تاریخی آنها وجود داشته باشد (شایان به ذکر است نگارندگان در نظر داشته‌اند تمامی آثار چه در آغاز ساخت و یا در روند تغییرات الحاقی بنا حداقل در یک دوره ی تاریخی-حکومتی نقطه مشترک داشته باشند، به غیر از مسجد سنجیده که دوره ساخت آن در زمان حکومت سلجوقی تخمین زده شده است مابقی مساجد متعلق به دوران قاجار می‌باشند).

٤-٢. مطالعهٔ ساختارهای محیط و رفتارهای محیطی در مقرهای رفتاری منتخب

بنابر چارچوب نظری تدوین شده (نمودار۲)، می‌توان به مشاهده و بررسی تطبیقی ساختارهای کالبدی در شش مسجد یادشده از یک سو و رفتارهای محیطی از سوی دیگر، به عنوان متغیرهای آزمودنی این پژوهش پرداخت (نمودار۴). هدف از پژوهش موردنظر؛ علاوه بر تاثیر الگوهای سازمان فضایی بر رفتار مصرف‌کنندگان در مسجد بر پایه قرارگاه‌رفتاری، فارغ از هرگونه پیش داوری، پرداختن به ماهیت رفتاری کاربران در مساجد منتخب نیز می‌باشد. همساختی رفتار _کالبد، از طریق نقش کیفیت‌های محیطی درسازماندهی فضایی این مساجد که می‌تواند بر الگوی همجواری، فضای جمعی و تعاملات برای دستیابی به رفتارهای اجتماع‌پذیری مصرف‌کنندگان موجب گردد، تأکید دارد. به عبارتی تمرکز اصلی این پژوهش بر نقش یک سری از مولفه‌های تأثیرگذار کالبدی و غیرکالبدی می‌باشد که براساس تجربیات کاربران در محیط مسجد و بهره‌گیری از حس جمعی بدست آمده قابل بررسی است.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰ . پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

تصویر۲: مکان‌یابی مساجد در شهر و ورودی آن‌ها نسبت به تک فضای مرکزی شبستان. ماخذ: نگارندگان۱۳۹۹

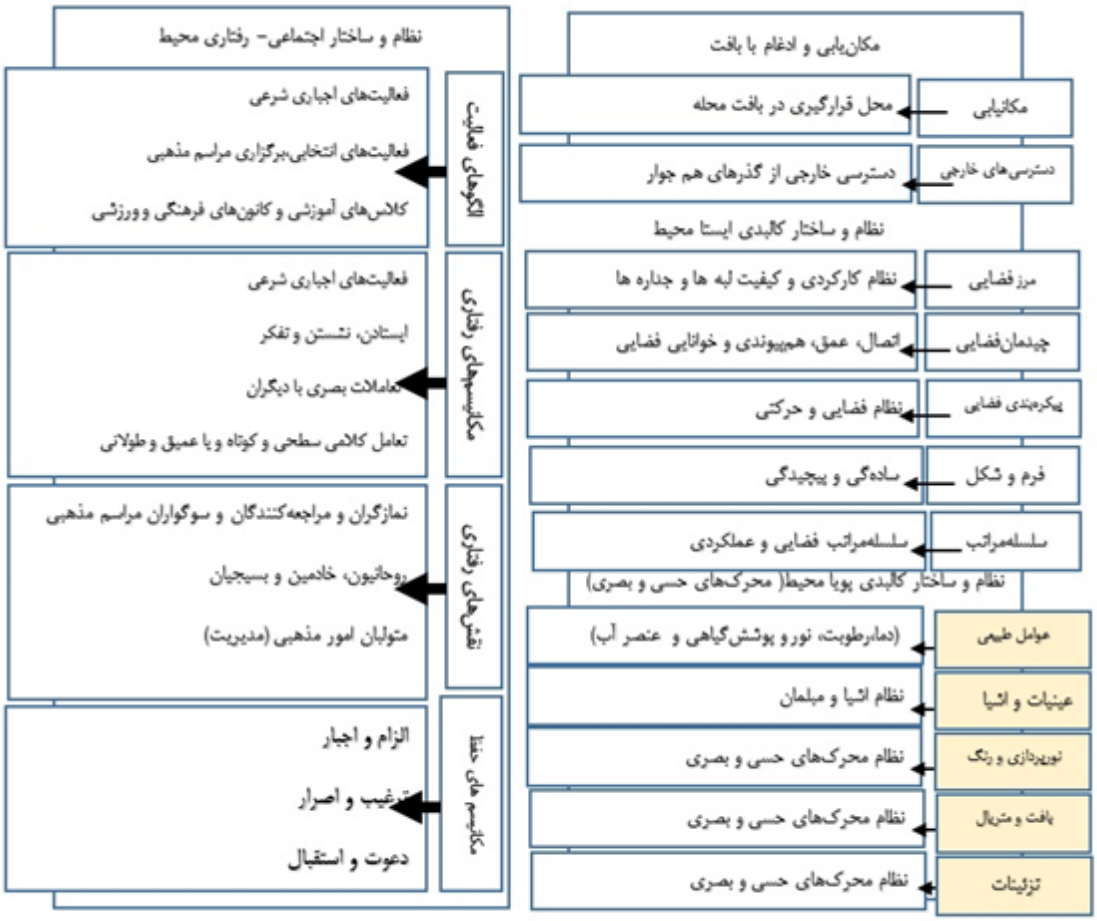
[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

۳-٤.بررسی ساختار کالبدی- رفتاری مقرهای رفتاری در مساجد مورد مطالعه

بارکر برای معرفی ساختار کالبدی مقر رفتاری به چهار مؤلفه مرزها و لبه‌ها، پیکربندی فضا، عوامل طبیعی و اشیاء محیط اشاره کرده است (Walsh, 1973). بدین منظور در جدول (۴) به تشریح و تبیین این مؤلفه‌ها در ساختار کالبدی مقرهای رفتاری موردنظر پرداخته شده است. از سوی دیگر، نظریه بارکر برای تحلیل ساختار اجتماعی- رفتاری یک مقر رفتاری که به تاثیر مستقیم آن بر بروز رفتارهای محیطی تاکیددارد، چهار مؤلفه کلیدی را معرفی و هر یک را تشریح کرده است (همان). از میان یازده«الگوی فعالیت» *نظریه بارکر، برنامه کارکردی مساجد (تنوع فعالیتی: شامل آموزشی، فرهنگی و ورزشی...)، تعامل اجتماعی و در مناسبت‌های مذهبی، اجرای مراسم سوگواری و یا جشن‌های مذهبی را مدنظر دارد.

۵. یافته‌ها

هدف این بخش از مطالعه، یافتن ارتباط میان ویژگی‌های ساختاری مساجد به عنوان مقرهای رفتاری که الگوهای رفتاری در آن شکل می‌گیرد (ظرف) و رفتار مصرف‌کنندگان (مظروف)، را شکل می‌دهد می‌باشد. با روش مشاهده، فهرست رفتاری [۱](مطابق جدول۳) و شمارش و ردیابی فعالیت‌ها مربوط به هریک از مساجد تهیه شده است و از سویی دیگر؛ با روش نحو فضا نقش برخی از عناصر کالبدی نظیر؛ چیدمان فضایی (انصال، ارتباط، عمق،هم‌پیوندی و خوانایی) در مقرهای رفتاری برگزیده مورد تحلیل و بررسی قرارگرفته است، همچنین در این راستا پرسشنامه‌ای تدوین گشته و از کاربران مورد پرسش قرارگرفته است. فهرست رفتاری زیر براساس مشاهدات، عکس و ردیابی فعالیت‌ها لیست شده است (جدول۴).

نمودار ٤: الگوی نظام "کالبدی و اجتماعی-رفتاری"محیط. ماخذ: نگارندگان۱۳۹۸

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰. پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

جـدول ۳: هم‌سـاختی کالبد-رفتـار در قـرارگاه رفتـاري در مسـاجد موردمطالعـه. ماخـذ: نگارنـدگان۱۳۹۹

عناصرساختاری	عناصر دینامیک
ورودی	نشستن افراد غیر از استفاده کنندگان مسجد - ارتباط بابیرون -انتظار-مکث - اعلان
جلوخان	ورود -راه رفتن –نشستن –تفکیک خانمها و آقایان- هدایت
راهرو	چرخش به سمت قبله– راه رفتن خشستن-انتظار
حیاط	نشستن – ایستادن – راه رفتن - نماز تابستانی– برگزاری عزاداری و دسته های سینه زنی و فعالیت‌های‌فرهنگی و ورزشی
زیر زمین	نماز زمستانی -اعتکاف -نشستن – درس و بحث- استفاده خانمها ، برپایی جشن‌های برای ایام خاص‌مذهبی
وضوخانه	وضو - آشامیدن آب -حذورات و وقف
پایاب	سرویس بهداشتی
شبستان	سخنرانی(پیشوایی) -نماز جماعت -اعتکاف - عزاداری -حلقه های بحث و شور – قضاوت - نشستن
محراب	سخنرانی (پیشوایی) -نماز -درس و بحث
مناره	اعلان وقایع -اذان
الگوهای رفتاری تکرارشونده	نمازهای یومیه–اعیاد-سخنرانی‌ها –عزاداری‌ها و مراسمات آیینی هر ساله دارای زمان‌های مشخص -وابسته به افراد شرکت کننده ثبت و خود نمازگزاری عنصری دینامیک است.
ترکیب الگوهای رفتاری و ظرف کالبدی	ظرفی چون قبله بشکل طبیعی وجود دارد و دیگر عناصر بصورت مصنوع این ظروف با الگوهایی غیر رفتاری چون :تزیینات- گنبد -عوامل تبارشی و ...
ظرف در برگیرنده رفتار	برای فعالیت های خاص مکان خاص تعریف شده
ظرف و رفتار هم‌ساخت	هماساختی میان ۱. .شبستان - محراب -زیرزمین ۲. هماساختی میان ورودی-پیشخان – حیاط - دهلیز
درجه وابستگی متقابل میان هماساختها	میان فعالیتهای جمعی و فردی به لحاظ کالبدی درجه وابستگی قابل قبولی وجود دارد(شبستان- زیرزمین : فضای بسته و تیمه باز(نمازگذاری) دهلیز -حیاط -ورودی :بازتیمه باز) وحدت و انسجام درون کالبد مسجد

جدول٤: مولفه‌های ساختار کالبدی در شش قرارگاه رفتاری موردمطالعه.
ماخذ: نگارندگان۱۳۹۹

		مولفه‌ها	شاخص‌های ارزیابی	مشترک در مساجد منتخب
مرزها		تحوه تعریف مرز، محصوریت جداره	مبهم و تعریف نشده، تعادین، کالبدی(ثابت، تیمه ثابت، متحرک)	کالبدی ثابت
۱.پیکره‌بندی عرصه فضایی(نظام حرکتی- فضایی‌و (نظام کارکردی -سیماشناختی)	نظام حرکتی	تعداد موقعیت و خوانایی(آستانه‌ها)	تنظم هندسی و الگوی جهت‌دهی(مسیرهای حرکت درونی)	مسیر چرخشی مرکزی
	نظام فضایی	سازمان‌دهی فضایی	همگرا یا واگرا(به سوی فضای جمعی)	طرح همگرا در شبستان
		جانمایی نقاط کانونی)	(موقعیت نقاط وعناصر جذاب و	متمرکز
		کانونی فضا	پراکندگی یا تمرکز	
		وحدت فضایی	میزان یکپارچگی درون به بیرون	ضعیف
		تداوم فضایی	میزان تداوم بصری وفضایی	قوی
		تنوع فضایی	یکنواختی یا تمایز فضایی (تک‌بخشی یا چندبخشی)	تک بخشی
	نظام کارکردی -سیماشناختی	سازماندهی کارکردها	جانمایی وحوزه بندی کارکردها بر اساس نحوه سازگاری آن‌ها با یکدیگر	تجمع در یک تراز
		قابلیت جذب کارکردها	تنوع فعالیتی پذیرفته شده در مسجد	دعوت‌کننده
		تفکیک قلمروی کارکردی	رعایت یا عدم رعایت قلمروها شفافیت یا ابهام در تعریف قلمروها	عدم قلمرو
		گشایش حرکتی جداره‌ها	آزادی، محدودیت، یا ممانعت از حرکت	محدودیت
		تعامل اجتماعی و نقش جداره‌ها	مضامین کارکردی جداره‌های فضا صمیمت یا رسمیت روابط افراد	القای روابط صمیمی
		سیمای محیط	مضامین پنهان وتحلیل سیماشناختی فضا مضامین عاطفی/روانی، مفهومی اجتماعی زیباشناختی و هنری)	دوستانه و صمیمی
۲.محرکهای حسی محیط	نظام بصری	تنظم بصری	افتتاش،نظم ایستا، نظم پویا	نظم ایستا
		تنوع بصری	میزان تنوع بصری جداره‌ها، کف وسقف	تنوع کم
	نظام حسی	تعامل حسی	تعامل حسی فرد با محیط از طریق جداره‌ها، کف و سقف(محدودیت یا عدم محدودیت)	عدم محدودیت
		تنوع حسی، محرکهای حسی محیط	تنوع، اصوات، رایحه، رطوبت و دما	رایحه تاخوشایند
۳.عناصر و اشیا	اندیمان و تجهیزات	قرائتی	نیمکت و گلدان	تجهیزات محدود
		حرکتی (جابجایی افراد)	صرفا پلکان ساده	
		ارتباطی (اینترنت)	عدم تجهیز	
		نظارتی(دوربین مداربسته)	عدم تجهیز	
		تاسیساتی(اطفاء حریق)	تجهیز	

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰ . پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

تصویر۲: همساختی مطلوب کالبد و رفتار در مساجد منتخب. ماخذ: نگارندگان۱۳۹۹

۱-۵. قرارگاه‌های رفتاری در نظریه نحوفضا

روش نحو فضا یک رویکرد توسعه‌یافته در تجزیه و تحلیل ساختار فضایی محیط‌های انسان‌ساخت است (Manum,2009). فعالیت‌ها و الگوهای رفتاری تکرارشونده و بازتاب آن در معماری مساجد در این پژوهش از طریق الگوهای حرکت مصرف‌کنندگان، تحلیل رفتار و فعالیت‌های فردی و اجتماعی کاربرانی که در فضاها فعالیت می‌کنند. با بهره‌گیری از نرم‌افزار Depth-map* شاخص‌های عمق بصری و متریک (به معنی فاصله میان دو گره)، هم‌پیوندی فضا (میزان پیوستگی و جداافتادگی نسبت به فضاهای دیگر)، اتصال(تعداد ارتباط با یک فضا از جانب فضاهای مجاور) و در نهایت خوانایی(سادگی و پیچیدگی ساختارفضایی) در شش مسجد منتخب مورد بررسی و تحلیل قرارگرفته‌اند (جدول۵). نتایج تحلیل در مؤلفه‌های کالبدی-ساختاری بیان می‌شود. در جدول(۶) تجزیه و تحلیل شکلی در نظریه نحو فضا نشان داده شده است.

۲-۵.تاثیر مولفه‌های ساختار کالبدی در مقرهای رفتاری "مساجد مورد مطالعه "

کیفیات کالبدی یک فضای عمومی به طور کلی با نحوه دسترسی، موقعیت، آسایش فیزیولوژیکی در شرایط مختلف در رابطه است. علاوه بر این وجود عناصر طبیعی در فضاهای عمومی که سبب افزایش هیجان و سرزندگی محیط و دعوت عابرین به این فضاها و فراهم نمودن امکان استراحت، تجارب خوشایند و سلامت بیشتر برای افراد می‌گردند نیز در این میان بسیار حائز اهمیت‌اند. عناصری چون یادمان‌ها، پله‌ها، آبنماها و سایر عوامل مؤثر در تشویق انسان‌ها به حضور و تعامل در فضا، در زمره عوامل تاثیرگذار در ارتقاء جنبه‌های کالبدی فضاهای عمومی محسوب می‌شوند. کیفیات طراحانه‌ای چون تعین و یکپارچگی فضا، ابعاد، تناسبات، انعطاف‌پذیری، فرم، هندسه، مصالح، محصوریت، بدنه‌ها، پیوستگی کالبدی و فضایی نیز می‌توانند در ادراک فضا به عنوان کل و در نتیجه تاثیر مطلوب بر ادراک انسان مؤثر باشند .. مجموعه فضایی فضاهای تعاملی در قالب کالبد و ساختار، بیشترین تأکید را به ارتباطات فیزیکی و حرکتی دارد که در واقع این ارتباط فضایی هر یک از عملکردها را سازماندهی می‌کند، بنابراین دسترسی فیزیکی، شناسایی لبه‌ها، تعیین نقاط و مکان‌های تجمع‌پذیر یا قرارگاه‌های رفتاری و غیره در کنار عملکرد هر یک از عناصر موجود در فضا می‌تواند کنش و واکنش رفتاری را مورد تأیید قرار دهد. شایان ذکر است تاثیر ویژگی‌های کالبدی در دو حالت، یکی با"قابلیت مستقیم"که وقوع فیزیکی رفتارهای تعاملی میان‌سفردی و فرافردی را در فضا مقدور می‌سازد و دیگری با "قابلیت غیر مستقیم"که به عنوان عاملی ادراکی و معنایی، با ایجاد تصاویر ذهنی منطبق بر طرحواره‌های ذهنی، تعلقات و تجارب قبلی بهره‌برداران، روابط اجتماعی بین آن‌ها را تعریف، افزایش و یا تغییر می‌دهد. به منظور پاسخدهی پرسش اول؛ " کالبد مساجد محله‌ای قزوین چگونه بر رفتار مصرف‌کنندگان در آن اثر می‌گذارد؟"دو روش اتخاذ شده است:

۱.جهت دستیابی به اهداف تحقیق، پلان هر شش نمونه از مساجد سنجیده، پنجه علی، حاج ملا و حاج مهدی، سبز و حاج‌سیدجوادی در محیط نرم‌افزار «Depthmap 10» مطابق جدول (۶) وارد شده و سپس با مقیاس انسانی۰,۹ به شبکه‌ای از نقاط گریدبندی شده است، سپس به کمک ابزار رنگ محدوده‌ی موردنظر مشخص شده و با بهره‌گیری از گزینه Visibili-ty (Make visibility graph) میزان هم‌پیوندی فضایی و ارتباط مستقیم (خطوط محوری بدون مانع) در مساجد نشان داده شده است.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰. پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

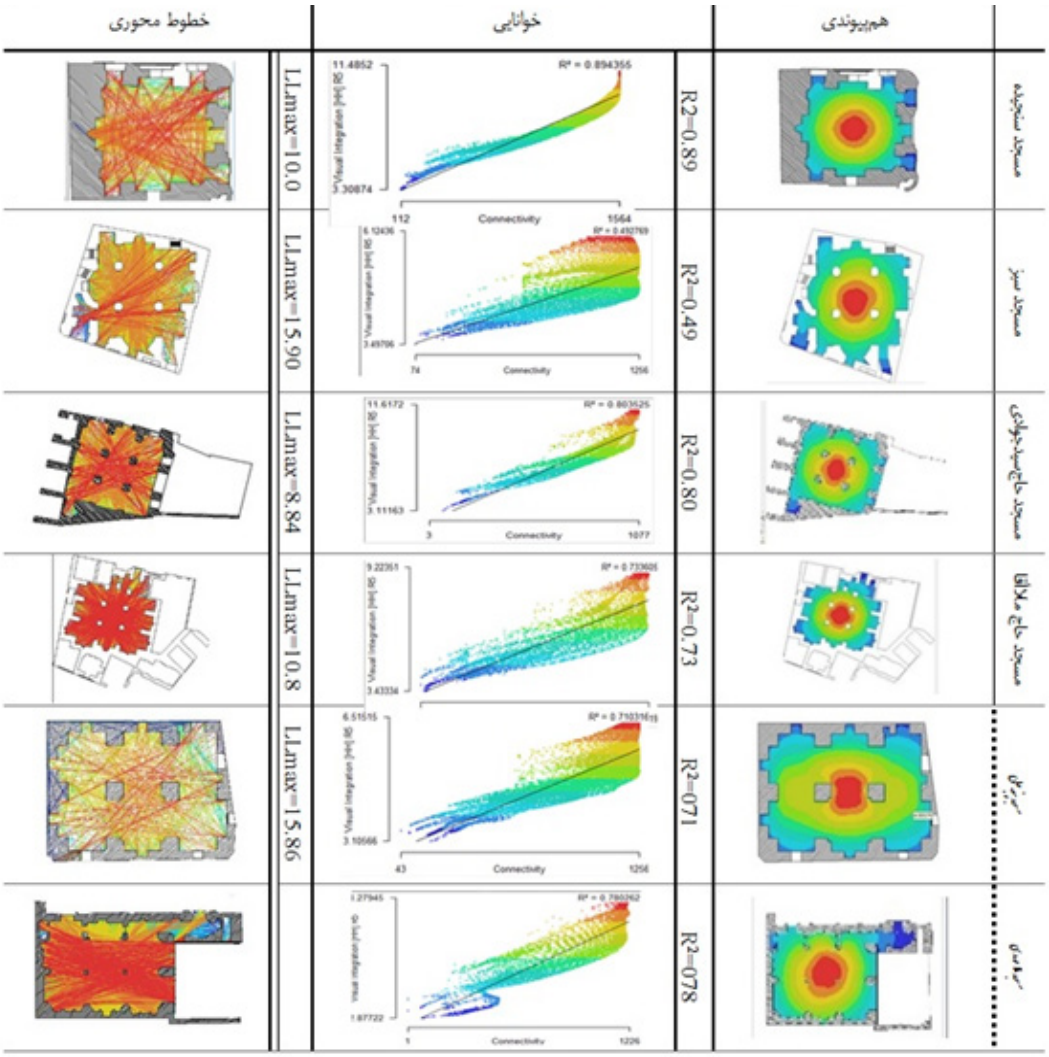
[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

جدول۵: شاخص‌های عددی مولفه‌های چیدمان فضاُ مستخرج از نرم‌افزارDepthmap، ماخذ:نگارندگان۱۳۹۹.

شاخص‌های نحو	سنجیده	حاج ملاآقا	حاج سیدجوادی	سبز	ملامهدی	پنجه‌علی
اتصال Connectivity	1099	779.314	768.769	912.27	889.41	957.81
عمق بصری Visual Step Depth	2.48	3.30	2.73	5.08	4.21	4.22
عمق متریک Metric Step Depth	5.37	5.58	4.85	11.74	7.9	8.84
همپیوندی VisualIntegration(HH)R5	7.51	6.19	5.31	4.85	5.11	4.83
خوانایی Legibility(R2)	0.89	0.72	0.33	0.71	0.68	0.49

بررسی شاخص‌های نحوفضا در شش مسجد موردنظر مطابق جدول (۵)، بر میزان هم‌پیوندی بالا در مساجد منتخب با ساختار تک فضای مرکزی، به عنوان عنصر پیونددهنده و همچنین بیشترین میزان اتصال (تعداد ارتباط با یک فضا از جانب فضاهای مجاور) اشاره دارد، و این امر به میزان تعامل بیشتر فضا در قرارگاه‌های‌رفتاری عرصه داخلی (شبستان و محراب) تأکید دارد.

جدول ۶: پلان‌های گرافیکی مساجد مورد مطالعه براساس پارامترهای، هم‌پیوندی و خوانایی، مستخرج از نرم‌افزارDepthmap، ماخذ:نگارندگان۱۳۹۹.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰ . پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

بررسی شاخص‌های نحوفضا در شش مسجد موردنظر مطابق جدول (۵)، بر میزان هم‌پیوندی بالا در مساجد منتخب با ساختار تک فضای مرکزی، به عنوان عنصر پیونددهنده و همچنین بیشترین میزان اتصال (تعداد ارتباط با یک فضا از جانب فضاهای مجاور) اشاره دارد، و این امر به میزان تعامل بیشتر فضا در قرارگاه‌های‌رفتاری عرصه داخلی (شبستان و محراب) تأکید دارد. همچنین شاخص‌های پایین، عمق بصری و متریک (خصوصا در مسجد حاج‌ملا آقا) به دلیل تک فضایی بودن و هندسه مربع شکل(کاهش طول فضا) در ساختار مساجد، حاکی از عدم تفکیک و جداسازی در قلمرو کارکردها همچنین کاهش درجه محرمیت فضایی و تداخل فعالیت‌ها می‌باشند؛ به این معنی که عمق کمتر در فضا، سبب کاهش سلسله‌مراتب فضایی و افزایش میزان دسترسی و نفوذپذیری به فضاها را می‌شود. از سویی دیگر؛ مشاهده مستقیم مساجد موردنظر، تأکید بر صحت مطلب فوق دارد. بنابراین تحلیل‌های نرم‌افزاری حاکی از میزان بالای اجتماع‌پذیری مساجد موردمطالعه دارند، از طرفی مصرف‌کنندگان در مصاحبه‌های حضوری، وجود مطلوبیت نسبی، حس اجتماع‌پذیری در مساجد موردنظر را اظهار کرده‌اند؛ آن‌ها از سویی عدم تفکیک قلمروها (عدم شفافیت و ابهام) و تنوع فضایی و کارکردی را بیان کرده‌اند که به عقیده آن‌ها سبب القای حس‌جمعی و ایجاد ارتباط صمیمانه بین کاربران در مساجد برگزیده می‌شود (عرصه میانی را فقط در مسجد حاج‌سیدجوادی شاهد هستیم).

از سویی دیگر با مقایسه نمودارهای هم‌پیوندی-اتصال یا به عبارتی«نمودار خوانایی» بر مبنای R^2 یا شعاع هم‌پیوندی، در ارتباط با هر یک از مساجد محاسبه می‌شود، هر چه عدد بدست آمده به صفر نزدیکتر باشد، فضا پیچیده‌تر (ناخواناتر) و هر چه این عدد به یک نزدیکتر باشد، محیط موردنظر خواناتر خواهد بود (جدول ۵). همچنین مؤلفه خوانایی بوسیله‌ی عمق متریک و نمودار خوانایی نیز سنجیده شده است. در ارتباط با شاخص عمق، ذکر این نکته ضروری است که افزایش عمق متریک در فضا به طور کلی نشان‌دهنده افزایش طول فضا است و با افزایش طول فضا تعداد فضاها نیز افزایش می‌یابد با توجه به داده‌های جدول (۵) نمودهای خوانایی جدول (۵)؛ مسجد سنجیده با کمترین میزان عمق متریک۵,۳۷ دارای بیشترین میزان خوانایی۰,۸۹و مسجد سبز با بیشترین شاخص عددی ۱۱,۷۴عمق متریک، دارای کمترین میزان خوانایی (۰,۴۹) می‌باشد. در نهایت با تحلیل جدول(۵) می‌توان میزان خوانایی مطلوب در هر یک از شش مسجد منتخب را بیان کرد ($R^2>1$).

۲.به منظور دستیابی به پاسخ پرسش اول، نحوفضا صرفا در ارتباط با چگونگی نوع رفتار و روابط درونی مصرف‌کنندگان متأثر از برخی عوامل کالبدی را مورد تحلیل قرارمی‌دهد. همانطور که در قسمت فوق بیان شد این روش به تنهایی قادر به جوابگویی در خصوص سنجه‌هایی که در نمودار (۴) آورده شده نمی‌باشد. بنابراین در ارتباط با میزان سنجش رابطه بین رفتار مصرف‌کننده و مؤلفه‌های کالبدی پرسشنامه‌ای متشکل از برخی زیرمؤلفه‌های کالبدی ثابت و پویا تنظیم گردید و از کاربران قرارگاه‌های رفتاری منتخب مورد پرسش قرار گرفت، تحلیل‌های همبستگی نشانگر اهمیت مواردی نظیر نسبت قرارگیری و مکانیابی مساجد نسبت به محله و شهر، سهولت در دسترسی پیاده به مسجد محله نسبت به گذرهای همجوار (از آنجاییکه هر شش مسجد از لحاظ مکانیابی با توجه به تناسبات طول و عرض جغرافیایی محله به طور نسبی در ثقل محله، دسترسی پیاده به صورت عمده‌ترین شیوه‌ی ارتباطی درنظرگرفته شده است)، هندسه و تناسبات مسجد و همچنین مطابق جدول(۷) بین سنجه‌های؛ دیگر مولفه‌های کالبدی پویا

جدول ۷ :رابطه میان تعاملات افراد با مولفه‌های کالبدی-فضایی در مساجد مورد مطالعه. (ماخذ:نگارندگان، ۱۳۹۹)

اجتماع‌پذیری در قرارگاه رفتاری "مساجد منتخب" / مولفه‌های کالبدی-فضایی ایستا و ثابت	گاما	دقت معناداری
مکانیابی مسجد محله	-۰,۱۶۹	۰,۱۹۵*
دسترسی و همجواری ورودی‌ها مسجد با محله	-۰,۳۰۴	۰,۰۱۴*
شاخص شدن بنای مسجد با خط آسمان آن	۰,۱۷۸	۰,۶۲۲
بهره‌گیری از فرم‌های آشنا و خاطره انگیز	۰,۲۷۲	۰,۵۳۸
تنوع در فرم و شکل جداره‌ها(لبه و مرزها)	-۰,۰۸۳	۰,۴۲۳
سلسله‌مراتب و تداوم فضایی (ترتیب در قرارگیری عناصر)	۰,۰۳۹	۰,۶۴۱
جانمایی نقاط کانونی فضا(پراکندگی یا تمرکز)	۰,۱۸۶	۰,۵۹۷
وجود پله در پیشخان ورودی (دعوت‌کنندگی)	۰,۱۰۹	۰,۳۸۵
هندسه و تناسبات مسجد(طول، عرض و ارتفاع)	-۰,۰۴۸	۰,۰۳۴۷*
وجود ستون‌ها و طاق‌ها در فضای داخلی مسجد	۰,۰۶۷	۰,۵۳۲

اجتماع‌پذیری در قرارگاه رفتاری "مساجد منتخب" / مولفه‌های کالبدی-فضایی پویا و نیمه ثابت	گاما	دقت معناداری
وجود مبلمان مناسب	-۰,۰۹۹	۰,۱۸۲*
تزئینات بدنه خارجی و داخلی	-۰,۲۴۹	۰,۲۸۵*
بافت و نوع مصالح	-۰,۱۸۳	۰,۲۱۸*
دما و رطوبت	-۰,۱۱۹	۰,۱۱۹*
وجود و تنوع تویردازی	-۰,۱۲۹	۰,۲۱۷*
تنوع رنگ در مسجد	-۰,۰۱۰۲	۰,۲۵۱*
وجود پوشش گیاهی و درختان	-۰,۲۵۱	۰,۱۹۰*
وجود عنصر آب در حیاط مسجد	-۰,۰۸۴	۰,۲۱۲*
وجود تجهیزات(اینترنت، بالابر و...)	-۰,۰۵۴	۰,۱۵۲*
رایحه و صوت	-۰,۰۱۵۷	۰,۲۹۵*

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰ . پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

نظیر؛ رنگ، مصالح و تزئینات با میزان جذب و حضور افراد ارتباط معناداری وجود دارد. از دیگر عوامل که بیشترین تأثیرگذاری را بر رفتارمصرف‌کننده و حضور آن دارد، سنجه‌های در ارتباط با آسایش کالبدی-محیطی نظیر؛ دما و رطوبت، پوشش گیاهی، وجود عنصر آب و غیره می‌باشد که جذب، حضور و مدت توقف در نتیجه اجتماع‌پذیری در قرارگاه رفتاری را موجب می‌شود.

۳-۵.تأثیر نظام و ساختار اجتماعی-رفتاری در مقرهای رفتاری منتخب

علاوه‌بر عوامل کالبدی تأثیرگذار بر قرارگاه‌رفتاری" مساجد " براجتماع‌پذیری، مشخصات عملکردی-فعالیتی نیز می‌تواند بر کمیت و مطلوبیت حضور مصرف‌کنندگان برای توقف و مدت حضور و در نهایت اجتماع‌پذیری تاثیرگذار باشد. چراکه وجود یا عدم وجود فعالیت‌ها با توجه به عملکرد غالب یک محدوده می‌تواند باعث ایجاد فرصت یا ضعف در فضا شود و در پی آن رفتاری نامتناسب با فضا باعث شکل‌گیری رفتاری نابجا شود. در بررسی کیفیت محیطی فضاهای اجتماعی در مساجد در ارتباط با مؤلفه فعالیت در فضا، تأکید بر پاسخ‌دهی به ارزش‌های اجتماعی می‌باشد. نحوه حضور فرد در مکان به همراه سایرین، عاملی قوی در تصمیم فرد برای ماندن در فضا است.آن چه در این میان حائز اهمیت است آن است که، دریافت فضای اجتماعی مطلوب از سوی افراد، سبب افزایش رضایت و تشویق ارتباطات غیر رسمی و مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی و در نتیجه توسعه و بهبود دلبستگی به مکان در آن‌ها می‌گردد. با مشاهدات، ثبت رویدادها و فهرست رفتاری ایجاد شده مطابق (نمودار۴) در مساجد سنجیده، پنجه علی، حاج ملا و حاج مهدی، سبز و حاج‌سیدجوادی، شاهد آمدوشد «پویایی حرکت» نمازگران و مراجعه‌کنندگان، عزاداران، دسته‌های نمایش، نوحه‌خوانی ماهیت فضایی محیط را شکل می‌دهد. علاوه بر حرکت و نمازگزاری و توقف، سایر «مکانیسم‌های رفتاری» از جمله «تعاملات کلامی و غیرکلامی»،« واکنش‌های عاطفی و هیجانی»، «به‌کارگیری مهارت‌های مختلف»، «تفکر و خلوت»و «تعامل و مشارکت» شکل می‌گیرد. خواندن نماز و زمزمه کردن قرآن، گریستن سوگواران، خنده، سرور پرشور مشارکت‌کنندگان در جشن‌ها نیز از مکانیسم‌های رفتاری بود می‌باشدکه در مساجد فوق دیده می‌شد، همچنین «نقش‌های رفتاری»، به‌دلیل عدم وجود مقررات محدودکننده برای ورود و پذیریش افراد، متنوع است. نمازگزاران، روحانیون، اعضای هیئت‌های مذهبی، عزاداران و همراهان، دوره‌گردان و حتی رهگذران بی‌تفاوت به نقش‌آفرینی رفتاری می‌پردازد. به‌علاوه، «مکانیسم‌های حفظ چارچوب رفتاری» به دلیل ماهیت محیط مسجد و حضور نسبتا همیشگی مردم در هنجارشکنی و بروز رفتارهای مخل برنامهء کارکردی در این مساجد به حداقل می‌رسد. علاوه بر مطالب فوق ، یکی دیگر از مولفه‌های تاثیرگذار به منظور سنجش اجتماع‌پذیری در مقرهای‌رفتاری مساجد مورد مطالعه ، مؤلفه تنوع فعالیت‌ها در (جدول ۸) در نظر گرفته شده است.

بنابراین در پاسخ به پرسش دوم؛ باتوجه به مکانیسم‌های رفتاری، نقش‌های رفتاری و تنوع‌کارکردی فعالیتی که در قرارگاه‌های برگزیده مورد مشاهده، مطالعه و تحلیل قرار گرفت، می‌توان به اهمیت هر یک از این مولفه‌ها در ساختار اجتماعی- رفتاری محیط پی برد به شیوه‌ای که مطالعه بر روی هر یک از این مؤلفه‌ها می‌تواند به اجتماع‌پذیر یا اجتماع‌گریز بودن قرارگاه‌های موردنظر بیانجامد. از سویی دیگر انگیزه‌های توقف در فضا، میزان و مدت ایست کاربران را تحت تاثیر قرار می‌دهد، و

جدول ۸:مقایسه رفتارهای محیطی در شش مقر رفتاری مورد مطالعه. (ماخذ:نگارندگان، ۱۳۹۹)

	تنوع فعالیتی	انواع فعالیت‌ها در قرارگاه رفتاری	مسجد سنجیده	مسجد سبز	مسجد سیدجوادی	مسجد ملاآقا	مسجد ملامهدی	مسجد پنجه‌علی
۱	فعالیت‌های ضروری	برای انجام فرایض شرعی، دینی (خواندن نمازهای یومیه پنج‌گانه) و نمازهای مستحب	٪۶۰	٪۶۰	٪۵۴	٪۵۹	٪۶۱	٪۶۹
۲	فعالیت‌های اختیاری	کلاس‌های آموزشی،	٪۲۲	-	-	-	-	٪۴۲
		کانون های فرهنگی	٪۲۰	-	-	-	-	٪۳۵
		خلوت و تفکر	٪۱۵	٪۱۲	٪۹	٪۲	٪۲	٪۱۹
۳	فعالیت‌های اجتماعی	آشنایی و گفتگو با دیگران	٪۵	٪۲	٪۲	٪۶	٪۲	٪۱۰
		ملاقات با دوستان	٪۳	٪۳	٪۲	٪۵	٪۲	٪۵
		حضور در برخی از امور اجتماعی (شرکت در مراسم عزاداری و جشن‌های رسمی و یا حضور در مسابقات مختلفی که در مسجد برپا می‌شود)	٪۲۵	٪۱۵	٪۱۵	٪۲۰	٪۱۵	٪۲۵

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰ . پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

جدول ۹ :رابطه میان متغیرهای اجتماع‌پذیری و میزان حضور در قرارگاه رفتاری. (ماخذ:نگارندگان، ۱۳۹۹)

مدت توقف در قرارگاه رفتاری	شاخص گاما	دقت معناداری
تنوع فعالیتی-رفتاری	۱۴۲٪	*۰.۰۲۹

(P-Value<0.3)

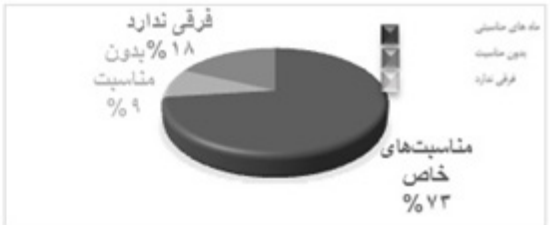
جدول شماره۹ :رابطه میان مدت توقف در قرارگاه رفتاری و تنوع فعالیتی (ماخذ:نگارندگان، ۱۳۹۸)

مدت توقف در قرارگاه رفتاری	شاخص گاما	دقت معناداری
احساس نیاز به فضای جمعی	۲۵۶٪	*۱۵۴٪
احساس آسایش روانی وامنیت فیزیکی	۱۲۱٪	*۰۹۱٪
تعامل و مشارکت	۱۴۵٪	*۰۳۰٪

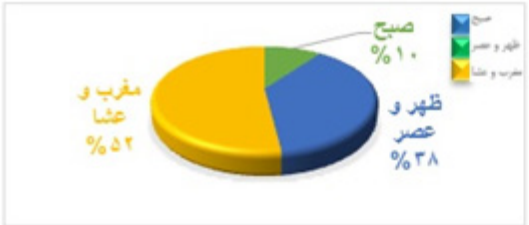
در صورتی‌که این انگیزه‌ها قوی‌تر باشند، مدت توقف افزایش یافته و در نتیجه میزان تعاملات اجتماعی بین فردی و فرافردی امکان وقوع بیشتری می‌یابد. با افزایش تعاملات، اجتماع‌پذیری نیز ارتقاء خواهد یافت. براساس تحلیل از آمار بدست آمده از پرسشنامه ۲۳ درصد از کاربران اظهار کرده‌اند که، به میزان کم در زمان‌هایی غیر از اوقات برپایی نماز در مسجد حضور می‌یابند. ۷۹ درصد اعلام داشته‌اندکه در اوقات شرعی نماز مغرب و عشا از مسجد استفاده می‌کنند و به همین منظور در این ساعات تراکم جمعیتی بیشتری نسبت به سایر اوقات در شبانه‌روز در قرارگاه‌های رفتاری موردنظر وجود دارد. و همچنین ۷۳ درصد از کاربران نیز بیان داشته‌اند در ماه‌های مناسبتی بیشتر به مساجد محله مراجعه می‌کنند، به طور مثال در مراسم عزاداری ماه محرم شاهد بیشترین تردد و توقف افراد در مساجد موردنظر می‌توان بود. به طور کلی تاثیر تداوم زمانی استفاده از مساجد در میزان اجتماع‌پذیری آن با ۳۲ درصد فراوانی به سمت بسیار زیاد میل می‌کند. بنا به تحلیل‌های بدست آمده بین" مدت توقف در فضا" با"علت توقف در فضا" در مساجد مورد مطالعه نیز، همبستگی[۲] معناداری(P-Value<0.3) ملاحظه می‌شود.

٤-٥.هم‌ساختی مولفه‌های کالبدی و رفتاری بر اجتماع‌پذیری در مقرهای رفتاری مورد مطالعه

معیارهای سنجش فرآیند هم‌ساختی در ارتباط با پاسخ پرسش سوم نشانگر آن است که، مؤلفه‌های رفتار-کالبد در این پژوهش منجر به اجتماع‌پذیری فضا شده اند. با تأثیر مؤلفه‌های کالبدی-ساختاری و رفتاری- فعالیتی از طریق رگرسیون چند متغیر محاسبه شده است. همانطور که در جدول (۱۰) مشخص شده است، سطح معناداری برای تمامی مؤلفه‌ها کوچکتر از مقدار ۰,۰۵ است. که می‌توان نتیجه گرفت بر میزان اجتماع‌پذیری تاثیرگذار می‌باشند. با توجه به ستون ضرایب Bمشخص است که؛ مؤلفه‌های«رفتاری – فعالیتی» با ضریب۶۲۱/.=ß سبب تأثیرگذاری بالاتری نسبت به مؤلفه‌های «کالبدی محیطی» با ضریب۴۳۳ /.= ß بر اجتماع‌پذیری در قرارگاه‌های رفتاری می‌شوند. با توجه به مثبت بودن مقادیر ضرایب B نتیجه می‌شود؛ بین مؤلفه‌های کالبدی، رفتاری با میزان اجتماع‌پذیری در مقرهای رفتاری رابطه مستقیم دارند.

نمودار ۵: زمان‌های حضور نمازگزاران در ایام و مناسبت‌ها بر حسب درصد فراوانی (بطور میانگین در شش مسجد منتخب)

نمودار۶: میزان حضور شهروندان در نمازهای پنج‌گانه برحسب درصد فراوانی

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰ . پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

جدول ۱۰: نتایج رگرسیون چند متغیره برای بررسی تأثیر ۲ مؤلفه کالبدی-رفتاری بر اجتماع‌پذیری (ماخذ:نگارندگان، ۱۳۹۹)

مولفه	ضرایب غیراستاندارد		ضریب استانداردB	مقدار آماره t	سطح معناداری
	B	انحراف معیار			
مقدار ثابت	۲/۵۳۶	۰/۲۶۸	-	۹/۱۲۱	۰/۰۰۱
کالبدی فضایی	۰/۶۱۵	۰/۰۶۵	۰/۴۳۳	۵/۴۲۲	۰/۰۰۱
رفتاری محیطی	۰/۶۰۱	۰/۰۷۴	۰/۶۲۱	۷/۱۰۲	۰/۰۰۱

همچنین مقایسه ساختار شش مسجد موردنظر از تأثیر عمق کمتر در نتیجه کاهش سلسله‌مراتب و افزایش هم پیوندی در فضای شبستان در نتیجه افزایش اجتماع‌پذیری فضا خبر می‌دهد. بعلاوه بررسی پاسخ‌های مصرف‌کنندگان در نرم‌افزارSPSS نیز نشان از تأکید نقش مؤلفه‌های کالبدی به‌ویژه عوامل کالبدی پویا(دما، رایحه، نور و پوشش گیاهی) دارد. می‌توان نتیجه‌گیری کرد که هر دو شیوه نحوفضا و پیمایشی بر همنشینی و همساختی کالبد و رفتار در در مقرهای رفتاری موردمطالعه دارند.

نمودار۶: مؤلفه‌های کالبدی پویا در مساجد موردمطالعه. (ماخذ:نگارندگان، ۱۳۹۹)

عوامل مؤثر بر رفتارهای تعاملی کاربران فضای مسجد می‌توان گفت که در واقع ارتباط بین عوامل ساختاری و رفتاری در شکل‌گیری الگوهای رفتاری، شامل برهم‌کنش عوامل مورد اشاره در بالا در نظر گرفته شده است که در چارچوب شاخص‌های رفتاری محیطی در فضاها به عنوان قرارگاه‌های رفتاری را ارتقاء و تعامل با فضا را افزایش می‌دهد تا الگوهای رفتار تعاملی مثبت تقویت شود و سطح کارایی فضا افزایش یابد. محتوای داده های کمی و کیفی پژوهش ضمن شناسایی قرارگاه‌های رفتاری و هم‌ساختی مابین الگوهای جاری رفتار و کالبد فضا، به نقش مؤلفه‌های کالبدی-ساختاری، و فعالیتی در کیفیت مکان -رفتار مسجد اشاره

نمودار۶: مؤلفه‌های کالبدی ایستا در مساجد موردمطالعه. (ماخذ:نگارندگان، ۱۳۹۹)

٦.بحث و نتیجه‌گیری

مساجد به عنوان نوعی از قرارگاه های رفتاری با عملکرد جمعی به لحاظ کیفیت‌های محیطی از منظر احساس جمعی و تعامل مطلوب در تسهیل فعالیت‌های ضروری و اختیاری کاربران بسیار تاثیرگذار است. الگوی فعالیتی رفتار مصرف‌کننده در این مقر رفتاری در جهت تطبیق با شرایط محیطی و جو اجتماعی می‌بایست فضایی را در اختیار کاربر قرار دهد تا در کنار فعالیت‌های ضروری وفردی، احساس نیاز او در قرارگرفتن در یک فضای جمعی برآورده شود تا بتواند با احساس آسایش اجتماعی به تعاملات فرافردی در فضای موردنظر بپردازد. در بررسی دارند. نتایج بیانگر آن است که: ۱. مولفه‌های کالبدی-فضایی، در میزان و نوع اجتماع‌پذیری و تعاملات فردی و فرافردی منتج از آن موثرند. تحلیل‌های مستخرج از نرم‌افزار Depthmap نشانگر این موضوع است؛ که چگالی پایین فضا(ستون کم)، عمق گامی و متریک کمتر با اتصالات بیشتر، سبب هم‌پیوندی و خوانایی بیشتر و در نتیجه اجتماع‌پذیری بیشتری می‌شود. و همچنین نتایج تحلیل همبستگی نشانگر آن می‌باشند که ارتباط معناداری میان مکانیابی، تعدد ورودی‌ها با گذرهای هم جوار، عوامل کالبدی پویا (رنگ، بافت، مصالح و تزئینات و...) با نوع رفتار مصرف‌کنندگان، مدت زمان

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰ . پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

حضور آن‌ها وجود دارد. از سویی دیگر، کیفیت و مطلوبیت اجتماع‌پذیری، در سنجش و مصاحبه با مصرف‌کنندگان در ارتباط با تأثیر عوامل رفتاری-عملکردی مساجد این مقوله را آشکار کرد؛ اجتماع‌پذیری فضاهای عمومی سبب دوستی‌ها و ایجاد برقراری پیوندهای پایدار، افزایش احساس تعلق و دلبستگی به محیط، ارتقاء رشد فردی و اجتماعی، آشنایی با عقاید و نگره‌های متفاوت و شکل‌گیری خاطرات و تجارب جمعی شده و در نهایت احساس امنیت، آسایش روانی و اجتماعی را ایجاد می‌کند. علاوه بر این میان مدت توقف در قرارگاه با تنوع فعالیتی – رفتاری در آن همبستگی معنادار دیده می‌شود، مانند؛ میل به فعالیت‌های فردی (اعتکاف) تا شرکت در فعالیت‌های جمعی. مقوله‌ی اجتماع‌پذیری در فضاهای عمومی(مساجد)، ماحصل حلقه‌های واسط منتج از الگوی هم‌ساختی بین مولفه‌های کالبدی-فضایی و فعالیتی- رفتاری است که از سنجش این فرآیند و میزان آن، با چند معیار تعریف کننده صورت گرفته است که این معیارها عبارتند از: قابلیت برقراری ارتباط و تعامل بین افراد غیر صمیمی، حس اجتماع‌پذیری و رسیدن به تعاملات اجتماعی، میزان حضور و توقف در فضا و دفعات مراجعه به آن و تعلق به مکان. استباط همبستگی‌های معنادار بین این معیارهای سنجش هم‌ساختی، با هر یک از الگوهای کالبدی-رفتاری شناسایی شده، منجر به شناخت میزان تأثیر و نوع ویژگی‌های کالبدی- فضایی و فعالیتی-رفتاری مؤثر در اجتماع‌پذیری فضای معماری است. بنابراین حائز اهمیت در فضاهایی که روح انسان در آن مخاطب است ویژگی‌های کالبدی متأثر از مؤلفه‌های رفتاری-فعالیتی و همچنین ادراکی- معنایی را در طراحی فضاهای عمومی معماری بکار گیرند تا با اجتماع‌پذیر کردن این فضاها و برقراری تعاملات اجتماعی مثبت و سازنده بیشتر برای بهره‌بران فضا ایجاد شود.

پی‌نوشت

۱- فهرست رفتاری در واقع استفاده از فضا را به عنوان یک عامل مؤثر بر رفتار شناسایی می‌نماید. فهرست رفتاری الگوهای فعالیتی در فضای فیزیکی را توصیف می‌نماید .(Rivlin and Rothenberg, 1976) ثبت نوع و موقعیت فعالیت‌ها به مطالعه رفتار در رابطه عملکردی آن با یک محیط خاص کمک می‌نماید، در حقیقت رفتار به عنوان یک نتیجه از فرصت‌ها و محدودیت‌های فیزیکی که در آن رخ می‌دهد، شکل می‌گیرد.

۲.در داده‌های ترتیبی از ضرایب همبستگی ناپارامتریک استفاده می‌شود. به این معنا که این ضرایب بدون درنظرگرفتن تابع توزیع داده‌ها، برآورد می‌شوند. ضرایبی که برای این دسته از داده‌ها موجودند عبارتنداز: گامای کروسکال گودمن(Goodman And Kruskal Gamma)، ضریب همبستگی رتبه‌ای اسپیرمن(Spearman Rank Correlation)، تاوکندال (که مشتمل بر دو تاو آ و ب است)(Kendall Tau a.b). نحوه برآوردن این ضرایب اینگونه است که ابتدا مسیر حرکت دو متغیر مورد بررسی در سطوح مشخص می‌گردد؛ یعنی اگر متغیرهای X وy دارای سطوح ۱،۲،۳و۴ باشند بررسی می‌شوند که آیا حرکت متغیرX از ۱ به سمت ۴ حرکت می‌کند با خیر، که این حرکت می‌تواند افزایش یافتن با کاهش یافتن باشد. اگر هر دو متغیر از ۱ به ۴ حرکت کند آنگاه گفته می‌شود، هماهنگی (Concordance)(C) وجود دارد و در غیر اینصورت ناهماهنگی(Discordance)(D) مشاهده می‌شود. در این پژوهش سطح اطمینان ۷۰ درصد درنظر می‌باشد ، بنابراین باید ۰,۳ در نظر گرفته شود. حال با دقت معناداری با P-Value مقایشه می‌شود. اگر آنگاه فرض صفر یعنی استقلال دو متغیر رد می‌شود و گفته می‌شود دو متغیر همبستگی دارند. که این همان وجود رابطه بین دو متغیر است. در جداول همبستگی ارائه شده دو ستون وجود دارد که یکی گاما و دیگری دقت معناداری (P-Value)است. باید بیشتر به ستون P-Value توجه کرد. اگر مقدار آن تقریبا ۰,۳ یا کوچکتر از آن باشد می‌توان وجود رابطه میان دو متغیر را پذیرفت اما در صورتی‌که این مقدار بیشتر از ۰,۳ باشد وجود رابطه در دقت ۷۰ درصد، منتفی است. محاسبات کامل همبستگی‌های آمده در این پژوهش در خروجی نرم‌افزار SPSS 22 آمده است.

منابع و ماخذ

-الکساندر،کریستوفر، چرمایف، سرچ (۱۳۷۶)، عرصه های زندگی جمعی و خصوصی، ترجمه منوچهر مزینی، تهران، دانشگاه تهران.

-اردلان، نادر، بختیار، لاله(۱۳۹۰)، حس وحدت: سنت عرفانی و معماری ایرانی، ترجمه: ونداد جمیلی با همکاری احسان طایفه، تهران، نشر علم معمار.

-انصاری، مجتبی، حقیقت‌بین، مهدی و دیگران (۱۳۹۳)، بازخوانی ادراک محیطی در معماری اسلامی با تاکید بر مولفه‌های"مسجد" بعنوان قرارگاه رفتاری، مجموعه مقالات اولین کنگره بی المللی افق‌های جدید در معماری و شهرسازی، تهران.

- بمانیان، محمدرضا و متین جلوانی و دیگران(۱۳۹۵)، بررسی ارتباط میان پیکربندی فضایی و حکمت در معماری اسلامی مساجد مکتب اصفهان۹(۱۴۱-۱۵۷).

-بنتلی، ای‌ین و همکاران(۱۳۸۵)، محیطهای پاسخده، ترجمه مصطفی بهزادفر، تهران : انتشارات دانشگاه علم و صنعت.

-پاکزاد جهانشاه، بزرگ، حمیده(۱۳۹۳)،الفبای روانشناسی محیط

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰. پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

برای طراحان، انتشارات آرمان شهر، تهران.
-پاکزاد، -آلتمن، ایروین(۱۳۹۵)، محیط و رفتار اجتماعی:خلوت، فضای شخصی، قلمرو و ازدحام، ترجمه علی نمازیان، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ سوم۱۵.
-حمزه‌نژاد، مهدی، قلیچی، پدرام(۱۳۹۷)، بررسی اجتماع‌پذیری و کیفیت قرارگاه رفتاری در پارک‌های درون دانشگاهی، مجله علمی پژوهشی آرمان شهر، شماره۲۵.
-دانشپور، سیدعبدالهادی و مریم چرخچیان(۱۳۸۶)،فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی۴(۷):۱۹-۲۴.
-دژدار امید، طلیسچی غلامرضا، دهکردی رحمان (۱۳۹۱)،بازشناسی مفهوم قرارگاه رفتاری ، مروری بر تعاریف و ویژگی های رفتاری با تاکید بر مرور تحلیلی متن شوگن، تهران ، نشریه هفت حصار.
-روحی دهکردی، رحمان(۱۳۹۲) «تحلیل پویایی قرارگاه های رفتاری با تمرکز بر آزمون ساختاری»، فصلنامه پژوهش‌های شهری هفت حصار، سال دوم، شماره پنجم، صص ۳۴-۲۷.
-زلفی‌گل، سجاد، کریمی مشاور، مهرداد(۱۳۹۸)، استخراج سازوکار ادراکی قرارگاه رفتاری در فضاهای شهری با استفاده از پایش مکانی، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهری(۳۰):۹۹-۱۰۷
-زرگر، اکبر و دیگران(۱۳۸۶)، راهنمای معماری مسجد. تهران: انتشارات دید.
-سربندی، فراهانی، بهزادفر، مصطفی، عباس‌زادگان(۱۳۹۳)،کیفیات محیطی مؤثر بر قرارگاه رفتاری در فضاهای سبز و باز محلی،فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری ۲(۵): ۱۰۱- ۱۱۵.
-سلطان زاده، حسین(۱۳۷۲)، فضاهای ورودی در معماری سنتی ایران، تهران، نشر معاونت امور اجتماعی و فرهنگی.
-صالحی‌نیا، مجید، معماریان، غلامحسین، (۱۳۸۸)، اجتماع‌پذیری فضای معماری، مجله علمی پژوهشی هنرهای زیبا(۴۰)۵-۱۷.
-گلرخ، شمین(۱۳۹۱) قرارگاه رفتاری: واحدی پایه برای تحلیل محیط. انتشارات آرمانشهر، چاپ اول، تهران.
-گلکار، کورش(۱۳۸۶)، مفهوم کیفیت سرزندگی در طراحی شهری ، مجله صفه ، شماره ۴۴.
- گلکار، کورش(۱۳۷۹)، مولفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری ، مجله صفه ، شماره ۳۲.
-لنگ، جان(۱۳۸۶)، آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط ،ترجمه علیرضا عینی فر، انتشارات دانشگاه تهران ، تهران چاپ سوم.
-لینچ ، کوین(۱۳۸۱)، تئوری شکل شهر ترجمه :حسین بحرینی ، انتشارات دانشگاه تهران
-معماریان، غلامحسین، (۱۳۹۰)، مبانی نظری معماری، چاپ پنجم، نشر سروش دانش، تهران.
-معماریان ،۱۳۸۱،نحو فضای معماری ، مجله صفه،شماره ۳۵.
-مطلبی، قاسم (۱۳۸۰) «روانشناسی محیطی: دانشی نو در خدمت معماری و طراحی شهری»، فصلنامه هنرهای زیبا، شماره ۱۰، صص ۶۷-۵۲.
-مهدوی‌نژاد، محمدجواد و محمد مشایخی(۱۳۸۹)، بایسته‌های طراحی مسجد بر مبنای کارکردهای فرهنگی- اجتماعی، آرمان شهر۵ (۶۵-۷۸).
-نیک پور، عامر، رمضان‌زاده لسبویی، مهدی و واحدی ، حیدر(۱۳۹۴)، ارزیابی سرمایه اجتماعی و تاثیر آن در ارتقاء کیفیت محیط‌های شهری (مطالعه موردی : شهر بابلسر)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه ای، سال پنجم ، شماره ۲۰.
-هیلن براند، رابرت (۱۳۷۴)، معماری اسلامی فرم، عملکرد و معنی، ترجمه ایرج اعتصام، ۱۳۷۹. تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
–Abioso, W. S., & Triyadi, S. (2017). The Behavior–Milieu Synomorphy of Communal Space in Desa
Adat Tenganan Pegringsingan Bali Indonesia. International Journal of Architecture, Arts anApplications, 3(2), 11.
- Alexander, C., Ishikawa, S., & Silverstein, M. (1968). A Pattern Language Which Generates Multi-service Centers:Center for Environmental Structure Berkeley. CA.
- Argyle, M., & Dean, J. (1965). Eye-contact, Distance and Affiliation. Sociometry, 289-304.
- Bahreini, G., & Eynifar, A.R. (2012). Analyzing the Social Nature of the Physical Environment in the Human Environment. Journal of Fine Arts, 45.
- Barker, R.G. (1968). Ecological Psychology: Concepts and Methods for Studying the Environment of Human Behavior: Stanford University Press.
- Danesh Doust, M. (2013). Investigating the Effects of Environmental Capacity on the Formation of Behavioral Station; Case Study: Zanjan city Green Field. Sustainable Architecture and Urban Development.
-Festinger, L;Schachter, S; and Back, K,(1963). Social Pressures in Groups A Study of Human Factors in Housing, Stanford, CA: Standford University Press.
-Hajar, Marten and Arnold Reijndron(2001). In Search of New Public Domina:Rotterdam: NAI Publishers.
- Hall, E.T., & Petita, A. (1966). *The Hidden Dimension*. Garden City press.
- Lang, J. (1987). Creating Architectural Theory: The Role of the Behavioral Sciences in Environmental Design.Van Nostrand Reinhold New York.
-Heft, H., Hoch, J., Edmunds, T., & Weeks, J. (2014). Can the identity of a behavior setting be perceived through patterns of joint action? An investigation of place perception. Behavioral Sciences, 4(4), 371-393.
-Hillier,B.(2007),Space is the Machine,Cambrige,Cambrige university Press.
-Itoh, S, 2001. Children and the Physical Environment in School Settings. Report Submitted to Danish Building and Urban Research.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰ . پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

-Scott, M M. (2005). A Powerful Theory and a Paradox: Ecological Psychology After Barker, in Environment and Behavior, No37.
- Mohammad Taghi, I., & Ghaffari Ansab, E. (2013). Generalizability and Challenges in Qualitative Research.Research Journal, 4, 11.
- Moleski, W., & Lang, J. (1986). Organizational Goals and Human Needs in Office Planning. Behavioral Issues in Office Design, 16.
- Osmond, H. (1957). Function as the Basis of Psychiatric Ward Design. Psychiatric Services, 8(4), 23-27.
- Pol, E. (2002). The Theoretical Background of the City-identity-sustainability Network. Environment and Behavior,34(1), 8-25.
-Pasalar, J. G. and Asher, s. r. (1990). Friendship Adjustment,Group Acceptance, and Feeling of Loneliness, and Social Dissatisfaction in Childhood, Boston: Paper Presented at the annual meeting of the American Education Research Association.
-Price, R. H., & Blashfield, R. K. (1975). Explorations in the taxonomy of behavior settings: Analysis of dimensions and classification of settings. American Journal of Community Psychology, 3(4), 335-351.
- Rapoport, A. (2013). Human Aspects of Urban Form: Towards a Man Environment Approach to Urban Form andDesign. Elsevier.
- Salehinia, M. (2010). Analysis of the Effect of Urban Space Architecture on Human Interaction: Case Study: Mea-
- Wicker, A.W. (2011). Perspectives on Behavior Settings: With Illustrations from Allison's Ethnography of a Japanese Hostess Club. *Environment and Behavior*, 47(1), 122-133.
-Whyte,William,(1980). Social life of small urban space: Conservation Foundation.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰. پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰. پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۰. پاییز ۱۳۹۹
Urban managment
No.60 Autumn 2020
27 -42

تاریخ دریافت مقاله: ../../۱۳۹۹ تاریخ پذیرش نهایی: ../../۱۳۹۹

شناسایی و تبیین مدل جانشین‌پروری بر مبنای شایستگی در عرصه مدیریت شهری (مطالعه موردی: معاونت شهرسازی و معماری شهرداری تهران)

محمدرضا ویسی- کارشناسی ارشد، مدیریت شهری، دانشگاه تهران،تهران.
میثم بصیرت* - استادیار، گروه شهرسازی، دانشگاه تهران،تهران، دانشکده شهرسازی

چکیده

مدیریت شهری در ایران با وجود تفرق شدید حاکم بر این عرصه به سبب نهادهای متعدد تاثرگذار در سیاست‌گذاری و اجرا، معمولا با نهاد شهرداری معرفی می‌شود. به نظر می‌رسد در این سازمان معاونت شهرسازی و معماری، بدنه اصلی و کلیدی در حوزه مدیریت توسعه شهری و حل مسائل و معضلات کالبدی فضایی شهری است. از سویی دیگر، اگر پذیرفته شود مدیریت منابع انسانی در هر سازمان یکی از اولویت های اصلی آن است و در نهادهای تخصصی جذب نیروی متخصص مهم‌ترین بخش آن محسوب می‌شود، لذا وجود یک سیستم مدیریت تخصص محور منابع انسانی، در سازمان مدیریت شهری ضرورتی مهم دارد.

در این حوزه، برنامه‌ریزی جانشین‌پروری بر مبنای شایستگی که به‌طور ویژه برای مدیریت شهری تبیین شده باشد از نیازهای کنونی مدیریت شهری در ایران است که همواره دستخوش تغییرات خارج از قاعده تخصصی و مبتنی بر تحولات سیاسی و روابط قدرت شده است. پژوهش حاضر در جهت ایفای دغدغه‌ای تخصصی باهدف تبیین مؤلفه‌ها و الگوهای شایسته‌گزینی برای بهینه‌سازی مدل جانشین‌پروری کارکنان در عرصه مدیریت شهری در معاونت شهرسازی و معماری شهرداری تهران به این موضوع پرداخته است.

روش این پژوهش آمیخته (کمی-کیفی) است که بر مبنای چارچوب نظری استخراج شده از مبانی نظری بر پایه مطالعه منابع کتابخانه‌ای، در دو بخش تحلیل کیفی و کمی با استفاده از روش‌های خاص هر بخش انجام پذیرفته است. در بخش کیفی پژوهش از روش تحلیل محتوا و مصاحبه عمیق بر مبنای تکنیک گلوله برفی و در بخش کمی از پرسشنامه نیمه باز در سطح کارکنان و برای تحلیل آن از روش ارزیابی چند معیاره سوارا استفاده شده است. در نهایت بر اساس چارچوب نظری و تحلیل صورت گرفته به ارائه مدل شایسته‌گزینی برای بهینه‌سازی مدل جانشین‌پروری کارکنان در عرصه مدیریت شهری پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: شایستگی، جانشین‌پروری، مدیریت شهری، معاونت شهرسازی و معماری شهرداری تهران.

* نویسنده مسئول - **mbasirat@ut.ac.ir**

Providing identification and explanation of succession planning model based on competence in the field of urban management (Case study: Deputy of Urban Planning and Architecture of Tehran Municipality)

Abstract

Urban management in Iran is introduced with the general organization of the municipality, and in this organization, the deputy for urban planning and architecture is the most specialized department for solving urban problems. Human resource management in any organization is its priority, which is the most important part of attracting specialized personnel in specialized institutions. Therefore, the existence of a specialized management system based on human resources is the current need of the urban management organization. Competency planning based on competency, which is specifically explained for urban management, is the need of today's urban management organization in Iran, which is always subject to changes outside the specialized rule. A choice to optimize the model of staff succession in the field of urban management for the Deputy of Urban Planning and Architecture of Tehran Municipality has addressed this issue.

The method of this research is mixed and the research data have been collected through interviews with experts and closed questionnaires from the staff of the Deputy of Urban Planning and Architecture of the municipality. Analyzed and finally based on them, a merit-making model is presented to optimize the model of staff succession in the field of urban management.

Key Words: Competence, Succession, Urban Management, Municipality of Tehran

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-01]